

Universiteit Utrecht

Eurosceptis: het belang van de economische context

De invloed van wantrouwen en nut op eurosceptis

Wiljanne Bevelander (3623661) & Aileen Saft (3656470)

Bachelorthesis Sociologie, Faculteit Sociale Wetenschappen Universiteit Utrecht

Datum: 20-06-2014

Thesisbegeleider: Hanneke Posthumus

Tweede beoordelaar: Sendy Farag

Woord vooraf

Bij de keuze voor het onderwerp van deze scriptie was het al snel duidelijk dat we een maatschappelijk relevant onderwerp wilden en het liefst met betrekking tot internationale politiek. Gezien de vele discussies in de media over Europa en haar invloed op de burger, sprak het thema 'euroscepsis' ons beiden aan in de lijst met thesisonderwerpen. We waren dan ook gelijk enthousiast en hebben ons verdiept in het debat rondom Europese integratie.

Vanuit onze studie Sociologie zijn we bekend met de drie grote vraagstukken 'rationalisering, ongelijkheid en cohesie'. We hebben gemerkt dat we vanuit deze indeling naar de wereld kijken en zo ook naar dit onderwerp. Het EU-beleid verbetert door de jaren heen (rationalisering), ongelijkheid tussen burgers in lidstaten zorgt voor een onderling verschil in de mening over de EU (ongelijkheid) en het EU-burgerschap geeft in meer of mindere mate een wij-gevoel (cohesie). Zodoende konden we onze verworven vaardigheden toepassen in dit onderzoek.

Wij hebben elkaar aan het begin van onze studie leren kennen en veel samen mogen leren, schrijven en werken. Het is dan ook mooi om te zien hoeveel we hebben geleerd en leuk om samen onze bachelor af te mogen ronden.

Met betrekking tot deze thesis willen we een aantal mensen bedanken. In het bijzonder onze thesisbegeleidster Hanneke Posthumus, voor haar kritische maar opbouwende kritieken. Mede dankzij haar mogen we trots zijn op het eindresultaat. Daarnaast hebben een aantal mensen uit onze persoonlijke kring ons enorm geholpen met hun feedback. Onze dank is groot.

Utrecht, 20 juni 2014

Wiljanne Bevelander en Aileen Saft

Samenvatting

Inwoners van de EU worden steeds sceptischer, wat een probleem vormt voor de draagkracht van de EU. Het vraagstuk rondom de houding tegenover Europese integratie staat dan ook hoog op de politieke agenda. De aanwezigheid van eurosceptis heeft men al eerder proberen te verklaren, maar in het licht van de economische crisis is er nog weinig bekend over de verklaringen. Onderzocht wordt of de economische crisis de oorzaken van eurosceptis kan beïnvloeden en of deze oorzaken de verschillen in de mate van sceptis in Spanje en Duitsland kunnen verklaren. Spanje is namelijk representatief voor landen die grote economische gevolgen ervaren van de crisis en Duitsland voor landen die dat in mindere mate ervaren. De economische crisis vormt de context in dit onderzoek. Er is geprobeerd een antwoord te vinden op de vraag: *‘Verschilt de mate van eurosceptis tussen Duitsers en Spanjaarden en hoe kan dit eventuele verschil verklaard worden in het licht van de economische crisis?’* Hiervoor zijn drie verklaringen gebruikt om eurosceptis te verklaren, namelijk ‘wantrouwen in politieke instituties, ‘bedreiging van de nationale identiteit’ en ‘utilitarisme’.

Om het effect van de drie verklaringen op het verschil in eurosceptis tussen beide landen te toetsen, is gebruik gemaakt van Eurobarometer 77.3 (2012). Met behulp van een ANOVA-analyse is aangetoond dat de mate van eurosceptis tussen Duitsers en Spanjaarden verschilt. Spanjaarden zijn namelijk eurosceptischer dan Duitsers. Uit multiële regressieanalyses is naar voren gekomen dat wantrouwen in de overheid en het ervaren van profijt van EU-lidmaatschap een verklaring bieden voor het verschil in de mate van eurosceptis tussen Spanjaarden en Duitsers ten tijden van de crisis. De ervaren bedreiging van de nationale identiteit bleek geen voorspeller voor het verschil in eurosceptis tussen inwoners van beide landen. Inwoners van een land dat zwaarder getroffen is door de crisis zijn dus wantrouwer tegenover de nationale overheid en ervaren meer kosten dan baten van EU-lidmaatschap dan inwoners van een minder getroffen land.

De resultaten van dit onderzoek hebben implicaties voor beleid van (inter)nationale overheden. Het gebrek aan kennis over de werkzaamheid van de EU is van invloed op een grotere mate van wantrouwen en het minder ervaren van baten van EU-lidmaatschap. Het is dus van belang dat de politieke kennis wordt vergroot bij inwoners van EU-lidstaten. Een mogelijke aanpak is het vergroten van transparantie vanuit overheidsinstellingen naar burgers, maar ook een aanpassing in het onderwijssysteem.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	5
2.	Theoretisch kader	8
2.1	Definitie eurosceptis	8
2.2	Context	9
2.3	Verklaringen eurosceptis	13
2.3.1	Verklaring 1: Wantrouwen in politieke instituties	14
2.3.2	Verklaring 2: Bedreiging van de nationale identiteit	16
2.3.3	Verklaring 3: Utilitarisme	19
3.	Methode	24
3.1	Data	24
3.2	Populatie en steekproef	24
3.3	Operationalisering	25
3.4	Validiteit en betrouwbaarheid	28
3.5	Beschrijvende statistieken	28
4.	Resultaten	30
5.	Conclusie	36
6.	Discussie	39
7.	Referenties	44

1. Inleiding

“Institutes kunnen slechts macht uitoefenen wanneer haar betrokkenen dit ook toestaan” (Weber 1922; Ultee et al. 1996). Dit is een bekende uitspraak van Weber, een van de grondleggers van de sociologie. Vanuit dit oogpunt is het van groot belang dat inwoners van de Europese Unie (EU) hun steun aan dit instituut geven. Onderzoek heeft aangetoond dat de steun afneemt in Europa (Lubbers & Scheepers, 2005). Het negatieve beeld dat men heeft over deze integratie wordt aangeduid met de term ‘eurosceptis’ (Lubbers & Scheepers, 2005; Lubbers & Scheepers, 2010). De toenemende mate van eurosceptis staat hoog op de politieke agenda vanwege de Europese Parlementsverkiezingen van 2014. Bij deze verkiezingen behaalden anti-EU partijen grote winst (NOS, 2014). Europese verkiezingen worden sinds 1979 eens in de vijf jaar gehouden. Burgers hebben de mogelijkheid om aan te geven wie zij als potentiële landvertegenwoordigers zien in het Europese Parlement. De groeiende steun voor anti-EU partijen is verontrustend. Wanneer deze stijging van eurosceptis aanhoudt, kan dit een probleem vormen voor de legitimiteit van de EU. Het is dan ook maatschappelijk relevant om nader te onderzoeken wat de oorzaken zijn voor eurosceptis, zodat toekomstig beleid de legitimiteit van de EU kan waarborgen.

De toegenomen invloed van de EU resulteerde in een afname in soevereiniteit van de lidstaten (Lubbers & Scheepers, 2005). Een afnemende soevereiniteit leidt tot een toename in sceptis (Carey, 2002). Hiermee kwam de legitimiteit van de EU na haar oprichting steeds meer onder druk te staan (Lubbers & Scheepers, 2005). De oprichting van de EU vond plaats in 1956, tijdens het Verdrag van Rome. Daarbij kwam de Europese Economische Gemeenschap (EEG) tot stand (Medrano, 2003). De belangrijkste functie van de EEG was het verbeteren van de uitwisseling van economische diensten en goederen tussen lidstaten (Hooghe & Marks, 2005). Naar aanleiding van het Verdrag van Maastricht (1992) werd de naam veranderd in Europese Gemeenschap (EG). Sindsdien richt zij zich niet alleen op economische zaken, maar tevens op buitenlandse zaken, veiligheid en recht. Bovendien kreeg het Europees Parlement, als rechtstreeks gekozen volksvertegenwoordiging, de uitvoerende macht binnen de EG (Van de Meersche, 1990). In 2007 werd een reeks amendementen toegevoegd door het Verdrag van Lissabon (Dougan, 2008). Dit verdrag staat bekend als het hervormingsverdrag. De macht van de EU nam wederom toe, ditmaal door de toevoeging van twee instellingen aan de EU; de Europese Raad en de Europese Centrale Bank (Dougan, 2008). De toegenomen politieke macht van de EU heeft gezorgd voor een afname van soevereiniteit van lidstaten. Deze afname heeft geleid tot meer weerstand tegen de EU (Lubbers & Scheepers, 2005). Eurosceptis is zodoende toegenomen naarmate de EU haar huidige vorm aannam.

Er is veel onderzoek gedaan naar eurosceptis en welke verklaringen hiervoor te vinden zijn (McLaren, 2007; Lubbers & Scheepers, 2005; Taggart, 1998; Hooghe & Marks, 2005). McLaren (2007) geeft de drie belangrijkste oorzaken voor de aanwezigheid van eurosceptis. Allereerst beïnvloedt het *wantrouwen in politieke instituties* de mate van eurosceptis. Daarnaast vormt *bedreiging van de nationale identiteit* een determinant. Ten derde geeft het *utilitarisme* een verklaring voor de mate van eurosceptis, waarbij gekeken wordt naar hoeveel profijt EU-integratie oplevert. Het profijt wordt bepaald door een kosten-batenanalyse van EU-lidmaatschap.

De mate waarin inwoners van de EU negatief zijn over de Europese integratie van hun eigen land, blijkt te verschillen tussen landen (Taggart, 1998). Hoewel eerder onderzoek gedaan is naar verklaringen voor de aanwezigheid van eurosceptis en verschillen in de mate hiervan, geven deze verklaringen geen antwoord op de vraag waarom die verschillen tussen landen bestaan (Taggart, 1998; Scheepers & Lubbers, 2010). Hiervoor moet naar een bredere context gekeken worden. Verklaringen worden beïnvloed door een context, die op meerdere gebieden kunnen verschillen (Billiet & Waage, 2003). Sinds 2008 is de economische crisis een invloedrijke contextuele factor voor EU-lidstaten (PDC, 2014). Het toetsen van de bestaande verklaringen voor eurosceptis binnen de economische context is wetenschappelijk relevant, aangezien eerder onderzoek deze context niet meegenomen heeft.

De gevolgen van de economische crisis zijn divers en verschillen per lidstaat. De verandering in de mate van werkloosheid, consumptie en het Bruto Nationaal Product verschilt per lidstaat. De economische verschillen tussen landen zijn versterkt in de periode van de crisis (Eurostat, 2014). Een van de landen die de meeste negatieve gevolgen ervaart van de crisis is Spanje. Duitsland ondervond de minste economische achteruitgang en bleef als lidstaat het meest welvarend (Boyer et al., 2012; Carballo-Cruz, 2011).

Het effect van de crisis op de mate van eurosceptis en de uiteenlopende gevolgen hiervan op lidstaten, is wellicht van invloed op de geldigheid van de verklaringen voor eurosceptis (McLaren, 2007; Visser, 2012). Deze verklaringen worden daarom gekoppeld en uitgewerkt aan de hand van de landen Spanje en Duitsland. Spanje is representatief voor landen die grote economische gevolgen ervaren van de crisis en Duitsland voor landen die dat in mindere mate ervaren. Hierbij wordt beargumenteerd wat het verschil is in de invloed van de economische crisis op de verklaringen van eurosceptis.

Met dit onderzoek worden geen nieuwe verklaringen gegeven voor de aanwezigheid van eurosceptis, maar worden bestaande verklaringen getoetst in het licht van de economische crisis. Er wordt onderzocht of de economische crisis de door McLaren (2007) gegeven oorzaken van eurosceptis beïnvloedt en of deze oorzaken de verschillen in de mate van sceptis in Spanje en Duitsland kunnen verklaren. De crisis vormt dus de context van het onderzoek en niet een direct

effect op eurosceptis. Eurosceptis bestaat immers niet omdat er een economische crisis is, maar dit bestaat al sinds de toegenomen macht van de EU (Lubbers & Scheepers, 2005).

De onderzoeksvraag van dit onderzoek is daarom: *'Verschilt de mate van eurosceptis tussen Duitsers en Spanjaarden en hoe kan dit eventuele verschil verklaard worden in het licht van de economische crisis?'* Ter beantwoording van de hoofdvraag worden eerst de drie verklaringen van McLaren (2007) uitgelegd. Vervolgens worden ze toegepast op de huidige situatie in Spanje en Duitsland en daarbij wordt een koppeling gemaakt naar de (economische) situatie in 2012:

- *'Wantrouwen in politieke instituties'*
- *'Bedreiging van de nationale identiteit'*
- *'Het utilitarisme'*

De data voor het onderzoek zijn afkomstig van Eurobarometer 77.3. Deze barometer omvat een enquête over uiteenlopende zaken, waaronder eurosceptis, en wordt gehouden onder de bevolking van de EU. Enkel de data van Duitsland en Spanje zullen geanalyseerd worden om de geformuleerde hypothesen te toetsen en zo een antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag. De drie verklaringen worden getoetst met behulp van een ANOVA-analyse en multiële regressieanalyses. Getoetst wordt of de theoretische verklaringen het verschil in eurosceptis tussen Spanje en Duitsland in 2012 verklaren. Hiermee wordt bovendien bekeken of de mate waarin een land de gevolgen van de economische crisis ervaart, een rol speelt bij het effect van de drie verklaringen voor eurosceptis.

2. Theoretisch kader

Het is van belang het begrip eurosceptis nader te definiëren voordat de verklaringen hiervoor worden uitgewerkt. Aangezien dit fenomeen tijd- en plaats gebonden is, zal vervolgens de economische en politieke context geschetst worden van Duitsland en Spanje. Ook zal er kort ingegaan worden op de geschiedenis van de EU. Hiermee wordt de basis gevormd voor de theoretische mechanismen die eurosceptis mogelijk verklaren. Uit deze mogelijke verklaringen zullen de hypotheses worden geformuleerd.

2.1 Definitie eurosceptis

Het begrip *eurosceptis* kan op verschillende manieren gedefinieerd worden. In brede zin wordt eurosceptis gezien als het tonen van tegenstand tegen het proces van Europese integratie van een lidstaat (McLaren, 2007). Hierbij wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen politieke en instrumentele sceptis (Scheepers & Lubbers, 2005; Hooghe & Marks, 2005). Instrumentele sceptis is gebaseerd op de utilitaristische benadering en wordt gevormd door een kosten-baten afweging van EU-lidmaatschap (Gabel en Palmer, 1995; Gabel, 1998). Politieke sceptis is daarentegen een politieke weerstand tegen integratie van een lidstaat in de EU (Scheepers & Lubbers, 2005). Het zwaartepunt ligt al sinds lange tijd bij instrumentele sceptis (Gabel, 1998; Hooghe & Marks, 2005; Scheepers & Lubbers, 2005). Hier is dan ook gedurende een langere periode onderzoek naar gedaan. Recenter is het belang om te kijken naar politieke sceptis, door de toegenomen politieke macht van de EU (Scheepers & Lubbers, 2005).

Al sinds het ontstaan van EU bestaan er meningsverschillen over de rol van nationale en supranationale overheden (Lubbers & Scheepers, 2005). Aanpassingen in de organisatiestructuur van de EU hielden ook vaak verband met deze discussie. Zo zou er te weinig democratie binnen de EU zijn en zou de soevereiniteit van de nationale overheid afnemen (Norris, 1999; Lubbers & Scheepers, 2005). De inwoners van de EU-lidstaten verschillen bovendien in de mate van eurosceptis en ook de historische tijd speelt een rol in deze verschillen (Taggart, 1998; Scheepers & Lubbers, 2010).

Dit onderzoek neemt de brede definitie van eurosceptis als uitgangspunt. Eurosceptis kan dus gedefinieerd worden als 'de getoonde oppositie en verzet tegen het proces van Europese integratie'. Hierbij zal geen aandacht gegeven worden aan de verschillende vormen van eurosceptis.

2.2 Context

Voordat de verschillen in de mate van eurosceptis worden bestudeerd, is het van belang te kijken naar de politieke en economische situatie in beide landen. De context benadrukt de verschillen tussen beide landen en vormt de basis voor de theoretische verklaringen voor eurosceptis. Allereerst zal kort de politieke geschiedenis van beide landen aan bod komen, en vervolgens zal een beeld geschetst worden van de invloed van de crisis op economische aspecten.

Alhoewel Spanje en Duitsland beiden op het continent Europa liggen, zijn er toch duidelijke verschillen aan te wijzen tussen beide landen. Duitsland behoort tot één van de zes oprichters van de EU. Sinds 1952 is Duitsland dan ook officieel lid van de Unie (Europa.eu, 2014). Spanje deed jaren later, in 1986, haar intrede bij de EU (Guillen & Pallier, 2004).

Het doel van de Unie is onder andere de veiligheid en vrede in EU-lidstaten te garanderen. In 2012 ontving de EU hiervoor de Nobelprijs, aangezien er dankzij de EU gedurende een periode van circa 60 jaar vrede en stabiliteit heerste in Europa (Europa-nu, 2014). Duitsland kon de steun van de andere lidstaten goed gebruiken. Na de nederlaag aan het einde van de Tweede Wereldoorlog verkeerde Duitsland in een economisch dieptepunt (Medrano, 2003). Echter, mede door de steun van de EU zorgden geldhervorming, het grote aantal hoogopgeleide mensen in Duitsland en de restanten van een goed ontwikkelde industrie voor een bijzonder snel economisch herstel (Melching, 2005). Het snelle herstel kwam mede door steun van de Verenigde Staten, met behulp van het Marshallplan, bekend te staan als het *'Wirtschaftswunder'* (Rinne & Zimmermann, 2012). In 1949 ontstond in het westen van het land de Bondsrepubliek Duitsland. Deze parlementaire democratie was een groot contrast met de dictatuur in Oost-Duitsland (Duitsland Instituut Amsterdam, 2014). Onder leiding van de communisten werd namelijk in 1949 in Oost-Duitsland de DDR opgericht. Op zowel politiek, sociaal als economisch niveau werd de Oost-Duitse bevolking dus gescheiden van de West-Duitse bevolking. In 1989 kwam er een einde aan het communistische regime in Oost-Europa. Duitsland viel vanaf deze tijd als geheel onder de Bondsrepubliek Duitsland. De samensmelting tussen de Oost- en West- Duitse bevolking was voornamelijk in de beginjaren een moeizaam proces. Het zorgde onder andere voor werkloosheid en hoge begrotingstekorten. Toch heeft Duitsland zich, mede door de aangebrachte stabiliteit vanuit de Duitse regering en goede beleidsvoering, tot een politieke - en economische grootmacht ontwikkeld (Duitsland Instituut Amsterdam, 2014).

De Spaanse landspolitiek maakte andere ontwikkelingen door. Vanaf 1939 had de Spaanse bevolking verkeerd in een autoritair regime onder leiding van de beruchte dictator Franco (Mamadouh & Wusten, 2011). Na zijn dood in 1975, wilde het volk dat er een economische, maar ook zeker een politieke verandering kwam. In 1978 werd de democratie van Spanje dan ook in de

grondwet aangenomen (Europa-nu, 2014). Ook begonnen de onderhandelingen voor toetreding bij de EU. Dit proces heeft bijna tien jaar geduurd, onder andere vanwege het protest van Italië en Frankrijk die vreesden voor economische concurrentie. In 1986 kwam er een einde aan de onderhandelingen en Spanje mocht zich voegen bij de EU. Spanje heeft sinds deze toetreding veel kunnen profiteren van de EU. De EU kon onder andere helpen bij de vorderende democratisering en het modernisatieproces van Spanje (Medrano, 2003). Tevens groeide de economie aanzienlijk sinds de toetreding bij de EU door het Europees beleid om achtergestelde staten te helpen (Mamadouh & Wusten, 2011).

Voor Spanje was de economische situatie bij aanvang van de crisis minder gunstig dan die van Duitsland. De Spaanse economie had sterk uitgebreid in de voorafgaande jaren. De vastgoedmarkt groeide explosief, waardoor extra kredieten nodig waren. Spaanse banken investeerde massaal in vastgoed. Door het instorten van de vastgoedmarkt net voor de Europese economische crisis, verloren de Spaanse het geïnvesteerde kapitaal. Dit heeft de economische rek weggenomen in Spanje en voor economische onbalans gezorgd (Carballo-Cruz, 2011). De Spaanse overheid was hierdoor niet in staat adequaat te reageren op de Europese economische crisis. Dit heeft bijgedragen aan de relatief zwakke economische positie ten opzichte van andere EU-lidstaten.

Tabel 1. Bevolkingskenmerken Duitsland, Spanje en gemiddelde van EU27 in 2012

	Duitsland	Spanje	Gem. EU27
Inwoners	81,8 miljoen	46,8 miljoen	18,5 miljoen
Werkzame beroepsbevolking	76,6%	59,3%	62,4%
65+	20,6%	17,4%	17,9%
Werkloosheid	5,5%	24,8%	10,4%
BNP ¹	0,7%	- 1,6%	-0,4%
Opleidingsniveau			
Laag ²	18,3%	48,8%	
Midden ³	57,0%	23,7%	
Hoog ⁴	24,8%	29,6%	

Bron: Eurostat, 2014

¹ = groei van het BNP ten opzichte van 2011

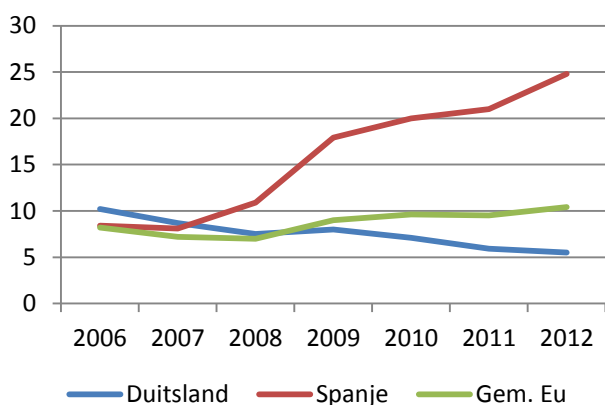
² = ongeschoold, basisonderwijs, en lager voortgezet onderwijs

³ = hoger voortgezet onderwijs en post-voortgezet onderwijs

⁴ = hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs

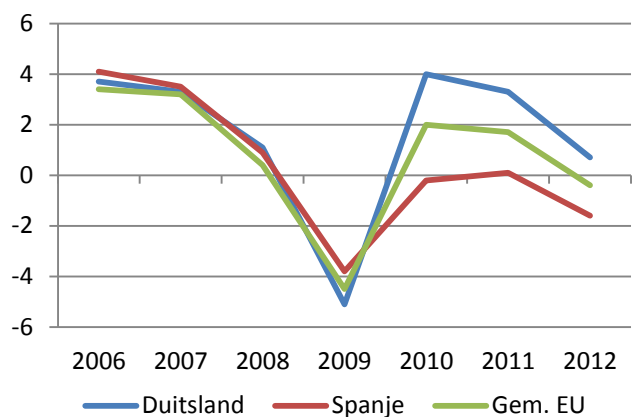
Zoals uit tabel 1 blijkt, heeft Duitsland met ruim 80 miljoen inwoners bijna twee keer zoveel inwoners als Spanje. Ook is het percentage van de werkzame beroepsbevolking in Duitsland aanzienlijk hoger dan in Spanje. Dit is zoals uit de cijfers blijkt ook nodig, aangezien ruim een op de drie burgers in Duitsland zorg moeten dragen voor een 65-plusser. Spanje heeft minder inwoners van 65 jaar en ouder, waardoor de last voor het zorgen voor de ouderen minder hoog is dan in Duitsland. Echter, bijna 25 procent van de mensen in Spanje had geen baan in 2012. Hierdoor moet alsnog een relatief kleine groep werkenden in Spanje zorg dragen voor de ouderen. Het Spaanse BNP is in 2012 met 1,6 procent gedaald ten opzichte van het jaar ervoor, wellicht door toedoen van de hoge werkloosheid. Bijna de helft van de Spanjaarden heeft een laag opleidingsniveau. Echter, tegelijkertijd heeft een groot gedeelte van de bevolking een hoog opleidingsniveau. In Spanje is dus een kloof aanwezig tussen laag- en hoog opgeleiden. In Duitsland heeft daarentegen het merendeel van de bevolking een opleiding van gemiddeld niveau.

Figuur 1 Werkloosheid

*In dit figuur is de werkloosheid als percentage van de beroepsbevolking te zien.
 *De beroepsbevolking bevat de mensen met een baan in de leeftijdscategorie 15 tot 65 jaar.
 Bron: Eurostat, 2014

Figuur 2 Bruto Nationaal Product

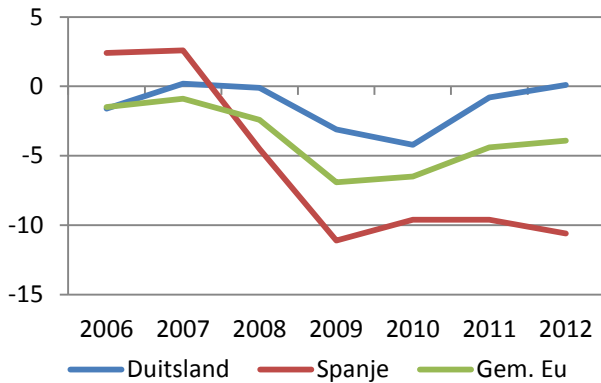
*In dit figuur is het BNP het percentage groei of krimp ten opzichte van het voorgaande jaar te zien.
 Bron: Eurostat, 2014

Zoals blijkt uit figuur 1, lag het werkloosheidspercentage voor aanvang van de crisis in zowel Duitsland als Spanje rond het gemiddelde van de EU-landen. In Spanje is het percentage werklozen enorm toegenomen. In 2012 heeft in Spanje 25 procent van de beroepsbevolking geen betaald werk. Er is vooral een duidelijke stijging zichtbaar bij aanvang van de crisis, tussen 2008 en 2009 (van 10,9 procent naar 17,9 procent). In Duitsland is het percentage werklozen ondanks de crisis gehalveerd tussen 2006 en 2012, namelijk van 10,2 procent naar 5,5 procent.

Dat mensen binnen de EU gezamenlijk minder verdienen, wellicht door de toegenomen werkloosheid, wordt ook duidelijk ook in figuur 2. Zoals blijkt uit figuur 2, is het Bruto Nationaal

Product (BNP) vooral tussen 2008 en 2009 voor alle landen binnen de EU gedaald. In Duitsland is het BNP na 2009 weer jaarlijks gestegen ten opzichte van voorgaande jaren. In Spanje is het omgekeerde van toepassing; sinds 2009 is het BNP jaarlijks afgenomen ten opzichte van voorgaande jaren.

Figuur 3 Begrotingstekort

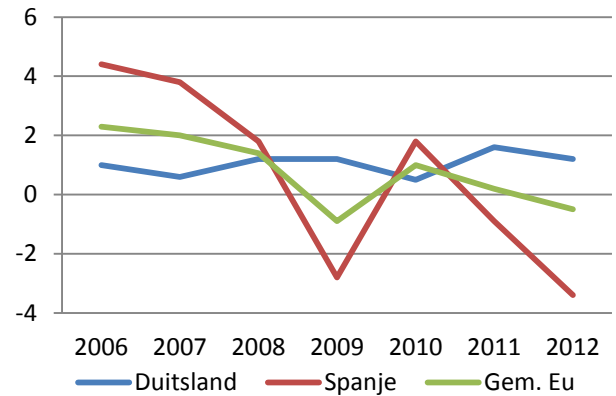

*Het begrotingstekort is in bovenstaand figuur als percentage van het BNP weergegeven.

*In bepaalde gevallen (onder ander Spanje in 2006 en 2007) is er sprake van een begrotingsoverschot.

Bron: Eurostat, 2014

Figuur 4 Consumptie

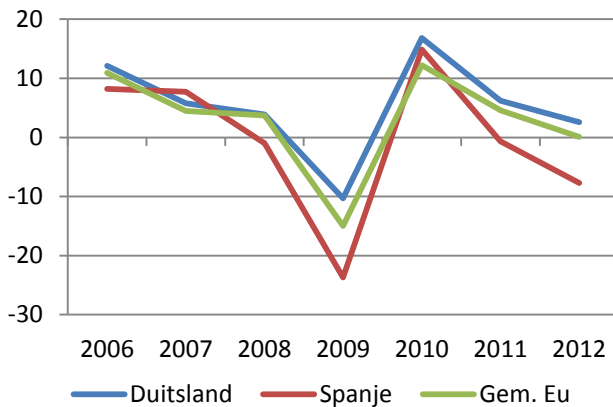
*In bovenstaand figuur wordt de procentuele groei van de consumptie getoond, ten opzichte van het voorgaande jaar.

Bron: Eurostat, 2014

Figuur 3 toont de begrotingstekorten en overschotten als percentage van het Bruto Nationaal Product (BNP). Voordat de crisis begon had Spanje een begrotingsoverschot (2,4 procent). Dit betekent dat de Spaanse overheid meer inkomsten had dan uitgaven. Echter, door de crisis is het overschot na 2007 veranderd in een begrotingstekort. De Economische en Monetaire Unie (EMU) staat een begrotingstekort toe van 3 procent. Voor Duitsland blijft het tekort over het algemeen binnen de toegestane grenzen tussen 2006 en 2012. Echter, in figuur 3 wordt duidelijk dat de crisis veel impact heeft gehad op de EU-landen; de 3 procent wordt na 2008 blijvend overschreden. Spanje zit zelfs nog onder dit gemiddelde.

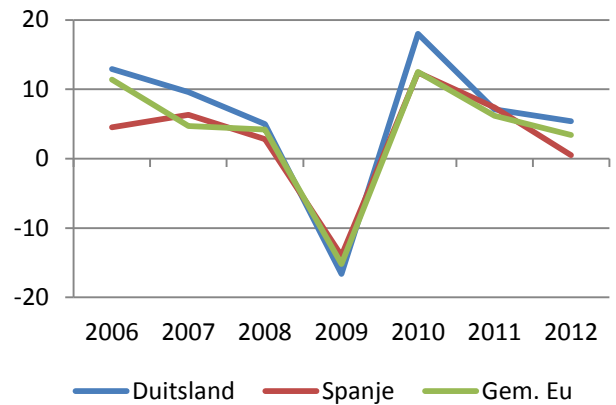
Figuur 4 toont de procentuele verandering in consumptie tussen 2006 en 2012. Duitsers blijken, ondanks de crisis, jaarlijks meer te consumeren dan voorgaande jaren. In Spanje neemt de consumptie procentueel af ten opzichte van voorgaande jaren, met uitzondering van 2010. Gemiddeld consumeren Duitsers dus meer dan Spanjaarden tussen 2006 en 2012. In 2012 is het verschil in procentuele groei van consumptie tussen de landen het grootst.

Figuur 5 Import

*In bovenstaand figuur wordt de procentuele groei van de import weergegeven, ten opzichte van het voorgaande jaar.
Bron: Eurostat, 2014

Figuur 6 Export

*In bovenstaand figuur wordt de procentuele groei van de export weergegeven, ten opzichte van het voorgaande jaar.
Bron: Eurostat, 2014

In figuur 5 en 6 is te zien dat er tussen 2008 en 2009 in Spanje een grotere procentuele afname van de import en export is geweest dan in Duitsland. In Duitsland is de import in 2009 afgenomen met 10,3 procent en in Spanje nam de import toen af met 23,7 procent. In 2012 is de import in Spanje opnieuw gedaald, ditmaal met 7,7 procent. In Duitsland was in datzelfde jaar nog sprake van groei in import. In beide landen is sprake van een afname in export tussen 2008 en 2009. In Duitsland is die afname zelfs net iets groter. Echter, tussen 2010 en 2012 is te zien dat Duitsland voortdurend te maken heeft met een groei in export. In Spanje stagneert de groei in export in 2012. Ook wat export betreft is dus te zien dat Spanje heviger getroffen is door de economische crisis dan Duitsland.

Concluderend heeft Spanje duidelijk meer negatieve economische gevolgen ervaren van de crisis dan Duitsland. Dit blijkt uit de aanzienlijk toegenomen werkloosheid, de toegenomen staatsschulden, de blijvende krimp van het BNP, de aanhoudende daling in het consumeren en de lage import- en exportcijfers.

2.3 Verklaringen eurosceptis

Hoe beïnvloeden deze verschillende economische situaties de sceptis in Duitsland en Spanje? In de literatuur worden verschillende verklaringen gegeven voor de aanwezigheid van eurosceptis. In dit onderzoek worden de drie belangrijkste verklaringen uitgelicht, waarbij aan bod komt of er een verschil te verwachten is van de invloed van deze verklaringen in beide landen. Deze drie verklaringen zijn de mate van wantrouwen in politieke instituties, de bedreiging van nationale identiteit en het utilitarisme (McLaren, 2007).

2.3.1 Verklaring 1: Wantrouwen in politieke instituties

Volgens McLaren (2007) is wantrouwen in EU-instituties te verklaren door een toenemende scepsis richting de landelijke politiek. Door processen zoals (post-)modernisatie en globalisering vindt er de laatste decennia van de twintigste eeuw een langzame verandering plaats van waarden en percepties over instituties (Inglehart, 1997; Inglehart, 2000). Burgers krijgen steeds gemakkelijker toegang tot informatie omtrent de politieke besluitvorming, onder andere door de onbeperkte toegang tot het internet en andere vormen van media. Daarnaast is een algemene trend te zien van een toenemend opleidingsniveau, wat leidt tot samenlevingen waarin de burgers steeds kritischer worden en steeds meer hun (on)genoegen over de landelijke politiek zullen uiten (McLaren, 2007). Wanneer er sprake is van ongenoegen, komt dit tot uiting in een groeiende discrepantie tussen politieke partijen en de kiezers of zelfs massaprotesten. De verwachting is dat dit wantrouwen van de bevolking in de landelijke politiek van invloed is op de mate van euroscepsis (Inglehart, 2005).

Echter, de invloed van landelijke politiek kan twee kanten opwerken; het kan euroscepsis verminderen of vermeerderen. Euroscepsis kan toenemen doordat de burgers het wantrouwen richting de nationale politiek projecteren op de instituties van de EU (Anderson, 1988). Wanneer deze burgers een afstand voelen tussen hen en de nationale regering, zal deze disconnectie met de EU nog groter zijn. Het Europees orgaan staat immers nog verder van de burger af dan de nationale regering (McLaren, 2007).

Volgens Inglehart (1970) en Janssen (1991) heeft deze disconnectie te maken met cognitieve mobilisatie. Mensen met een hoger opleidingsniveau en meer kennis over politiek, zijn positiever over Europese integratie. Dit werkt in omgekeerde richting voor mensen met een laag opleidingsniveau en weinig kennis over politiek. Tegelijkertijd kan het wantrouwen in de landelijke politiek ook zorgen voor een positieve kijk op de EU (Inglehart, 1970; Janssen, 1991). Corruptie en wanbeleid van nationale instituties kan leiden tot meer vertrouwen in de EU en dus een vermindering van euroscepsis (Sanchez-Cuance, 2000). De EU als controlerend orgaan biedt een mogelijke oplossing voor deze corruptie en dit wanbeleid van de nationale overheid.

Toepassing op Spanje en Duitsland

Toepassing op Spanje

Uit een enquête, gehouden onder Spaanse bevolking in 2008, blijkt groeiende onrust en wantrouwen in de Spaanse landelijke politiek te heersen (Haas, 2013). De overheid zou geheel in beslag genomen worden door de beleidsvoering rondom de problemen van de huizenmarkt (Powell & Steinberg, 2012). Daarnaast bestaan er zorgen over de samenwerking tussen de verschillende regio's die deel

uitmaken van het federale systeem (Powel & Steinberg, 2012). Uit onderzoek blijkt ook dat de corruptie in Spanje relatief hoog is ten opzichte van andere EU-landen (Heywood, 2007). Het merendeel van de bevolking heeft geen vertrouwen meer in de landelijke machthebbers, met als gevolg dat er in 2011 nieuwe verkiezingen zijn gehouden in Spanje. De burgers wilden verandering in het politieke bestel en stemden massaal op de liberaal-conservatieve/christendemocratische partij, Partido Popular (PP) (Europa-nu, 2014). In 2012 heerst er echter nog steeds wantrouwen in de Spaanse regering, ondanks het nieuwe kabinet (Elsevier, 2012). Er is publieke onenigheid over de oorzaken van de crisis, wie daarvoor verantwoordelijk zijn en hoe effectief beleid eruit zou zien. Zo wijzen PP-stemmers de nationale overheid als voornaamste actor aan als schuldige voor de crisis (Fernández-Albertos et al., 2013). Daarbij bestaat de overtuiging dat de nationale overheid incapabel is voor het herstellen van de Spaanse economie (Andrés et al., 2009; De Grauwe, 2012; Fernández-Albertos et al., 2013).

In Spanje bestaat een kloof tussen de laag- en hoogopgeleide burgers. Bijna 50 procent van de Spanjaarden heeft een laag opleidingsniveau. Toch heeft ook een relatief groot deel, bijna een derde van de Spanjaarden, een hoog opleidingsniveau. Met betrekking tot cognitieve mobilisatie is te verwachten dat in Spanje een grote (laagopgeleide) groep eurosceptisch zal zijn, maar tegelijkertijd ook een relatief grote (hoogopgeleide) groep voorstander zal zijn van de EU (Inglehart, 1970; Janssen, 1991).

Toepassing op Duitsland

In Duitsland heerst er, in tegenstelling tot Spanje, politieke rust in het land. Met de verkiezingen in 2013 is Angela Merkel voor de derde keer op rij verkozen tot bondskanselier van Duitsland (Duitsland Instituut Amsterdam, 2014). De partij die zij vertegenwoordigt is de Christlich Demokratische Union (CDU), die groot voorstander is van de EU. De Duitse steun voor de EU is niet verwonderlijk, aangezien lidmaatschap van de eurozone de economie heeft versterkt (Moravcsik, 2012). Vanuit Duitsland gaan beschuldigingen voor de aanwezigheid van de economische crisis dan ook uit naar andere lidstaten, niet naar de eigen overheid (Moravcsik, 2012). Dat het merendeel van de Duitse burgers wederom stemt op deze partij, getuigt bovendien van vertrouwen in de Duitse politiek. Echter, er moet wel bedacht worden dat de zittende regering ook invloed heeft op de mening van het volk; de pro-EU houding van de CDU kan de mening van burgers over de EU positief beïnvloeden (Taggart, 1998).

In Duitsland is minder sprake van een kloof tussen laag- en hoogopgeleiden zoals voor Spanje het geval is. Het merendeel van de Duitse bevolking heeft een gemiddeld opleidingsniveau. Het lage aandeel van laagopgeleide Duitsers zou volgens de cognitieve mobilisatietheorie betekenen dat Duitsers relatief minder sceptisch zijn dan Spanjaarden (Inglehart, 1970; Janssen, 1991).

Conclusie en hypothese

Na de bovenstaande vergelijking tussen Spanje en Duitsland, is de verwachting dat Spanjaarden meer wantrouwen in de Europese instituties zullen hebben dan Duitsers. Het aantal laagopgeleide Spanjaarden is immers relatief hoger dan het aantal laagopgeleide Duitsers, wat zou leiden tot een grotere disconnectie met de EU- instituties. Bovendien verwijten Spanjaarden de nationale overheid voor de economische crisis, terwijl Duitsers de buitenlandse overheden hiervoor verantwoordelijk stellen. Hierdoor heerst er politieke onrust in Spanje, terwijl in Duitsland meer vertrouwen is in de nationale politiek. Niet alle politieke mechanismen worden dus beïnvloed door de economische crisis, maar theoretisch gezien heeft de crisis wel in bepaalde mate invloed op politiek wantrouwen. De hypothese is daarom:

- 1) *“Spanjaarden zijn eurosceptischer dan Duitsers, omdat Spanjaarden meer wantrouwen in politieke instituties hebben dan Duitsers.”*

2.3.2 Verklaring 2: Bedreiging van de nationale identiteit

Naast wantrouwen in instituties, vormt de mogelijke bedreiging van nationale identiteit ook een verklaring voor de aanwezigheid van eurosceptis (McLaren, 2007). Een grotere bedreiging van nationale identiteit kan leiden tot meer eurosceptis (Carey, 2002; Hooghe & Marks, 2004; McLaren, 2004; McLaren, 2007). Om dit te begrijpen, dient eerst gekeken te worden naar het begrip nationale identiteit. Nationale identiteit wordt bepaald door de intensiteit van de relatie met de natie (Blank et al., 2001). Het gaat hierbij om de intensiteit van een positieve hechting met de natie. Wanneer deze intensiteit hoog is, wordt dit nationalisme genoemd. Hierbij ervaart men veel verbondenheid met het thuisland.

Nationalisme kan versterkt worden door de nationale geschiedenis (Medrano, 2003). Gebeurtenissen in een land kunnen de inwoners samenbinden of uiteendrijven, waardoor men zich meer of minder verbonden zal voelen met het land (Medrano, 2003). Voorbeelden van dergelijke gebeurtenissen zijn politieke transities (zoals democratisering) en (natuur)rampen. Een economische crisis kan op deze manier eveneens bijdragen aan de mate van verbondenheid in een land.

Een sterke mate van nationalisme leidt tot een grotere ervaren bedreiging in de nationale identiteit (Hooghe & Marks, 2005). Een sterke groepsidentiteit gaat gepaard met een sterke voorkeur voor de eigen groep. Het ervaren van bedreiging van de groepsidentiteit treedt op wanneer invloeden van buiten af deze identiteit onder druk zetten. Een mogelijke bedreiging zal tegenstand opleveren, omdat men de eigen identiteit wil waarborgen (Tajfel & Turner, 1979).

EU-integratie kan zodoende gezien worden als invloed van buitenaf, welke een bedreiging vormt voor nationale identiteit. De beperking van soevereiniteit is de belangrijkste voorspeller van de ervaren bedreiging (Carey, 2002). Een land is soeverein wanneer het zelfbeschikking en controle heeft over het eigen rechterlijke systeem (Europa-nu, 2014). Het krijgen van een gezamenlijke munt en het toegenomen primaat van het Europese recht zijn voorbeelden van een vermindering van de soevereiniteit van lidstaten. De bedreiging van EU op de nationale identiteit zorgt voor meer tegenstand tegen verdere integratie en op deze manier leiden tot meer eurosceptis (Carey, 2002; McLaren, 2007).

Toepassing op Spanje en Duitsland

Toepassing op Spanje

Spanje is een van de jongste democratieën van de EU. De geschiedenis van Spanje wordt gekenmerkt door een transitie van een dictatuur naar een democratie. De politieke transitie heeft bijgedragen aan de nationale identiteit (Medrano, 2003). Daarnaast behoort Spanje in 2012 tot een van de zwaarst getroffen landen door de crisis (Eurostat, 2014). De gevolgen van de crisis zijn divers en hebben eveneens effect op de nationale identiteit en politieke stabiliteit (Europa-nu, 2014). De slechte economische situatie in het land zorgde voor onbalans, gezien de toegenomen werkloosheid en toename van het begrotingstekort. Spanje had niet langer de overhand in de economische situatie en werd afhankelijk van economische steun van de EU (Carballo-Cruz, 2011). Deze steun gaat echter gepaard met extra regelgevingen en verbindingen met de EU (Geleijnse & Ouden, 2012). Om de lening af te kunnen lossen, zullen de Spanjaarden immers meer belasting moeten betalen. Een beperking van soevereiniteit is dan ook het gevolg, wat zal leiden tot een toenemende mate van eurosceptis onder de Spaanse bevolking (Carey, 2002).

Spanje heeft sinds 2011 een pro-Europese regering. Men kan zich echter afvragen of dit niet tegen wil en dank is, gezien de steun die ze ontvingen van de EU (Holman, 2012). Door de economische steun die de EU verleend heeft aan Spanje om de negatieve gevolgen van de crisis in te perken, staat Spanje immers in het krijt bij de EU. Tegen de EU stemmen zou tegenstrijdig zijn en ongunstig kunnen uitvallen voor de Spaanse economie. De verschuldigde EU-steun kan ervaren worden als een vrijheidsbeperking (Holman, 2012).

Kortom, de afgenomen soevereiniteit zal leiden tot een grotere ervaren bedreiging van de Spaanse identiteit door EU-lidmaatschap. Deze bedreiging zal voor meer weerstand voor de Europese integratie – de externe invloed – en meer voorstand voor de eigen cultuur zorgen (Tajfel & Turner, 1979). Dit resulteert in een grotere ervaren bedreiging van de nationale identiteit en een

hogere mate van nationalisme onder Spanjaarden. Hierdoor is de verwachting dat Spanjaarden meer eurosceptisch zullen zijn dan Duitsers.

Toepassing op Duitsland

Uit het stemgedrag van de Duitse bevolking blijkt dat zij zich sterker verbonden voelt met Europa dan de Spanjaarden. De grootste partij, de CDU, is vóór Europese samenwerking vanwege de eurozone en de bindingen met de EU (CDU, 2014). Deze partij wil de toegankelijkheid van Duitsland bevorderen voor zoveel mogelijk partijen. Bovendien reageerde zij snel en adequaat op de crisis. Dit antwoord staat ook wel bekend als het 'Duitse antwoord', wat inhield dat werknemers parttime gaan werken in plaats van fulltime (Brenke et al., 2011). Hiermee blijft de baangelegenheid hoog en zal het productieproces zo min mogelijk ondermijnd worden. Dit idee werd eerder al toegepast toen West- en Oost-Duitsland herenigde (Rinne & Zimmermann, 2012). Het vertrouwen wat burgers hebben gekregen door deze hereniging en het gebruikte politieke beleid levert een positieve bijdrage aan het huidige vertrouwen in de nationale politiek.

Duitsland wordt echter nog vaak in verband gebracht met de Tweede Wereldoorlog. Deze periode van oorlog en misdaad heeft gezorgd voor een deuk in het imago van Duitsland. De pro-EU houding van de Duitse burger zou dan ook deels een poging zijn om zich van dit negatieve beeld te ontdoen (Medrano, 2003).

Als laatste is Duitsland ten tijden van de crisis niet afhankelijk geweest van economische steun van de EU. Dit staat in tegenstelling tot Spanje en is te danken aan de sterke nationale economie. Haar soevereiniteit komt hierdoor minder onder druk te staan. Duitsers zullen zich dus minder bedreigd voelen in hun identiteit en daarom minder eurosceptisch zijn dan Spanjaarden.

Conclusie en hypothese

De verwachting is dat Spanjaarden de EU als een grotere bedreiging voor haar identiteit zullen zien dan Duitsers, vanwege de afgenomen soevereiniteit door Europese ondersteuning van de economie als gevolg van de crisis. De volgende hypothese wordt dan ook gesteld:

- 2) *“Spanjaarden zijn eurosceptischer dan Duitsers, omdat Spanjaarden een grotere bedreiging van de nationale identiteit ervaren door EU-lidmaatschap dan Duitsers.”*

2.3.3 Verklaring 3: Utilitarisme

McLaren (2007) noemt tevens het utilitarisme als verklaring voor de aanwezigheid van eurosceptis. In de utilitaristische benadering handelt men vanuit de motivatie nut te optimaliseren. Nut wordt afgewogen aan de hand van kosten en baten. In hoeverre men profijt heeft van het lidmaatschap van de EU is zodoende bepalend in de mening die men over de EU heeft. Utilitarisme zou een sterke, zo niet de sterkste, voorspeller voor de mate van eurosceptis zijn (McLaren, 2007). Eerder werd echter gesteld dat de bedreiging van de nationale identiteit een sterkere voorspeller zou zijn dan economische belangenafweging (Hooghe & Marks, 2004; Hooghe & Marks, 2005). Dit wordt door McLaren later dus verworpen (McLaren, 2007).

Het utilitarisme wordt verklaard aan de hand van de 'trade theory', waarbij sociotropische en egocentrische voorkeuren worden onderscheiden (Hooghe & Marks, 2005). Burgers evalueren de economische gevolgen van Europese integratie voor hun sociale omgeving of de bevolkingsgroep waartoe ze behoren. Het gaat hierbij om sociotropische voorkeuren. De mening over politiek-economische instituties in een land zullen de evaluatie op de samenleving hierbij bepalen (Brinegar et al., 2004). Het wantrouwen in instituties zal zodoende bepalend zijn in de manier waarop men naar de kosten en baten van de EU kijkt. Daarnaast weegt een burger de egocentrische voorkeuren mee, wat betekent dat men kijkt naar de economische gevolgen van Europese integratie voor henzelf. De consequenties motiveren hun houding en burgers kunnen rekening houden met zowel sociotropische en egocentrische voorkeuren.

In de trade theory wordt eveneens een onderscheid gemaakt tussen objectieve en subjectieve evaluatie op Europese integratie (Hooghe & Marks, 2005). De subjectieve evaluatie heeft hier betrekking op het vertrouwen in de (economische) toekomst. Dit kan zowel op sociotropisch als egocentrisch niveau zijn. Het vertrouwen in de (economische) toekomst heeft in beide gevallen een positief effect op het vertrouwen in de EU (Hooghe & Marks, 2005). Bij de objectieve evaluatie kijkt men naar absolute getallen zoals de marktpositie en modernisering.

Het utilitarisme is dus een persoonlijk dan wel nationaal economisch vooruitzicht wat zowel objectief of subjectief kan zijn. Hoe beter de vooruitzichten en hoe meer baten dan kosten van het EU-lidmaatschap, des te minder sceptisch zal een land en haar inwoners zijn tegenover de EU. Hierna zal gekeken worden hoe de kosten en baten voor het lidmaatschap van de EU zijn voor Spanjaarden en Duitsers.

Kosten en baten van het EU-lidmaatschap voor het individu in Duitsland en Spanje

Kosten - arbeidsmarkt

De arbeidsmarkt wordt beïnvloed door het lidmaatschap van de EU. Door liberalisering van de handel en openstelling van de landsgrenzen binnen de EU, is de uitwisseling van arbeidskrachten toegenomen (Rodrik, 1997). Arbeidskrachten worden gemakkelijker buiten de landsgrenzen gezocht dan vóór het openstellen van de grenzen. Hierdoor moeten arbeidskrachten voortaan niet alleen concurreren met werknemers binnen het eigen land, maar ook met (vaak goedkopere) arbeidskrachten uit andere lidstaten. Door toedoen van de crisis is circa 25 procent van de Spanjaarden in 2012 werkloos, waardoor deze concurrentie als negatief zal worden ervaren door werknemers. In Duitsland, waar de werkloosheid vele malen lager is (5,5 procent in 2012) en de beroepsbevolking gemiddeld hoger opgeleid is dan in Spanje, zal wellicht minder concurrentie ervaren worden op de arbeidsmarkt. Meer concurrentie op de arbeidsmarkt door het lidmaatschap van de EU zorgt dus voor hogere kosten voor landen met een zwakkere arbeidsmarkt en meer laagopgeleiden. De kosten van het lidmaatschap van de EU zijn zodoende hoger voor Spanje dan voor Duitsland.

Baten - sociaal kapitaal

De vrije (handels-)markt levert meer op voor mensen met meer sociaal kapitaal dan voor mensen met minder sociaal kapitaal (Gabel en Palmer, 1995; Gabel, 1998). De sociaaleconomische status van een individu bepaalt de support voor Europese integratie (Gabel, 1998). De helft van de Spaanse bevolking is laag opgeleid, in tegenstelling tot Duitsland waarbij slechts een vijfde van de bevolking tot de laag opgeleiden behoort. De werkloosheid is in Spanje ook vele malen hoger dan in Duitsland. Hieruit kan geconcludeerd worden dat het sociaal kapitaal in Spanje lager is dan in Duitsland. Daarmee zijn de baten van het lidmaatschap van de EU hoger voor Duitsland dan voor Spanje.

Kosten en baten voor EU-lidmaatschap voor de samenleving in Duitsland en Spanje

De kosten van het EU-lidmaatschap

Bekostiging

EU-lidmaatschap zorgt voor extra financiële lasten. De lasten worden onder andere bekostigd door de zogenaamde BNI-afdracht, welke afhankelijk is van het Bruto Nationaal Inkomen (BNI). Dit is een variabel bedrag. Als kosten hoger worden, wordt de BNI-afdracht hoger en het bedrag is afhankelijk van de relatieve bijdrage van het land binnen de EU (Van Rosendaal, 2010). Zowel Spanje als Duitsland hebben een grote bijdrage binnen de EU, vanwege hun geografische omvang en inwonersaantallen. Het BNI wordt echter hoger wanneer de gemaakte kosten door een land omhoog gaan (Van Rosendaal, 2010). Spanje ontvangt momenteel financiële steun, doordat zij veel

economische nadelen hebben ondervonden door de crisis. Deze steun verhoogt de kosten met betrekking tot de EU voor Spanje. Zodoende zijn de (directe) financiële kosten voor Spanje hoger dan voor Duitsland. Tevens verschuiven overheidsuitgaven van nationale naar internationale voorzieningen en zetten daarmee druk op sociale voorzieningen in een land (Huber en Stephens, 2001; Scharpf, 2000). De indirecte kosten zijn hierdoor eveneens hoger voor Spanje dan voor Duitsland.

Bancaire sector

Een andere invloed van de EU wordt gevormd door de functie als Monetaire Unie, waartoe de centrale banken van de lidstaten behoren. Leden van deze Unie zijn vatbaarder voor de gevolgen van wantrouwen en effect van negatief uitvallende wisselkoersen (De Grauwe, 2011). De Grauwe (2011) wijdt de financiële problemen van Spanje dan ook aan de organisatie en werking van de Monetaire Unie. Dit orgaan zou de automatische stabilisatoren van de nationale economie kapot hebben gemaakt. Een goed voorbeeld hiervan is de huizenmarkt in het land. De Europese Centrale bank heeft de rentes kunstmatig laag gehouden ten behoeve van de conjunctuur. Dit heeft de crisis in Spanje juist versterkt (De Grauwe, 2011). Voor Duitsland heeft de invloed van de EU op de langere termijn geen nadelig effect gehad, gezien de economische situatie in 2012. De economie in Duitsland was veerkrachtig genoeg om de waarde van de euro en afname van export op te vangen (Broyer et al., 2012).

Handel

Door het vrijemarktprincipe binnen de EU is de internationale handel toegenomen (Gabel, 1998). De nationale economieën zijn afhankelijk geworden van import en export (Medrano, 2003). Deze onderlinge afhankelijkheid zorgt echter wel voor een afname van autonomie. Wanneer lidstaten worden geraakt door een economische crisis, zal een andere lidstaat via de export eveneens negatieve gevolgen ervaren van een dergelijke crisis. Een goed voorbeeld hiervan is de auto-industrie in Duitsland. Ongeveer driekwart van de productie is bestemd voor export (Duitsland Instituut Amsterdam, 2012). Door een krimpende afzetmarkt is de auto-industrie veel winst misgelopen. De export van Spanje heeft logischerwijs minder geleden onder de crisis, vanwege haar relatief rijkere afnemers zoals Duitsland. Voor zowel Spanje als Duitsland is de import en export in 2009 ten opzichte van 2008 door toedoen van de economische crisis duidelijk afgenomen. Echter, in Spanje is de import meer afgenomen dan de export (respectievelijk -23,7 procent en -14 procent). Voor Duitsland is juist de export meer afgenomen dan de import (respectievelijk -16,6 procent en -10,3 procent). De import- en exportcijfers van landen hangen dus met elkaar samen.

De baten van het EU-lidmaatschap

Modernisering

Voor Duitsland golden de baten het sterkst na de Tweede Wereldoorlog en Koude Oorlog, toen de wederopbouw van West- en Oost- Duitsland financieel ondersteund werd door de EU. Duitse inwoners zijn sindsdien tevreden over de economische baten die de EU voor het land oplevert (Medrano, 2003). Naar verwachting zijn deze baten relatief afgenomen in de afgelopen decennia. Spanje daarentegen, als relatief jonge democratie in Europa, profiteert nu van de EU als versterking van hun politieke systeem (Medrano, 2003).

Handel en economische steun

Nationale economieën die relatieve schaarste ondervinden profiteren van het lidmaatschap van de EU. Economische internationalisering kan deze relatieve schaarste van hulpbronnen namelijk aanvullen (Brinegar & Jolly, 2005). Een economisch voorbeeld hiervan is de internationale handel. De EU, als douane- en monetaire unie, heeft gezorgd voor een vrijhandelszone, vergemakkelijking van handel door dezelfde munteenheid en een verbeterde infrastructuur (Baldwin et al., 2002). Dit heeft geleid tot een bevordering van de internationale handel en een uitwisseling van hulpbronnen tussen landen. Zo kunnen kapitaalkrachtige landen goedkope arbeidskrachten aannemen uit andere lidstaten en hebben arbeidskrachtige landen een goede afzetmarkt aan kapitaalkrachtige landen (Brinegar en Jolly, 2005).

De voornaamste reden van lidmaatschap voor Spanje zou het ontvangen van economische support zijn, welke bijdraagt aan economische en sociale modernisering (Carballo-Cruz, 2011). Bovendien heeft zij baat bij de internationalisering van de handel door de relatieve zwakke economische positie ten opzichte van andere Europese landen. Een voordeel ten opzichte van economisch sterkere lidstaten kan bijvoorbeeld lagere productiekosten zijn (Vernon, 1966). Voor Duitsland geeft het lidmaatschap van de EU een positieve bijdrage aan hun – reeds sterke – handelspositie (Broyer et al., 2012). Zo heeft zij bijvoorbeeld een sterke concurrerende positie op de internationale markt en ervaart zij geen negatieve gevolgen van de veranderende waarde van de euro (Broyer et al., 2012).

Bescherming

Een andere taak van de EU is het leveren van bescherming (Baldwin et al., 2002). De EU is vertegenwoordigd in de Verenigde Naties (VN), World Trade Organization (WTO), Groep van Acht (G8) en Groep van Twintig (G20), welke zijn opgericht om politiek-militaire veiligheid en steun te waarborgen. Eveneens is er (politieke) bescherming van algemene grondrechten en de

mensenrechten, zoals is vastgelegd in de verscheidene internationale verdragen. Deze bescherming is voor zowel Duitsland als Spanje gunstig.

Conclusie en hypothese

Samenvattend zijn er een aantal kosten en baten te noemen voor het lidmaatschap van de EU.

Afhankelijk van het sociaal kapitaal profiteert men van de vrije markt die mogelijk gemaakt is door de EU. Hierbij ervaart Duitsland meer baten dan Spanje. De EU brengt Spanje modernisering en versterking van het politieke systeem, wat voor Duitsland recentelijk minder relevant is. Beide landen ervaren, ieder op een andere manier, baten bij de internationale handel en economische steun die de EU faciliteert. Dit geldt ook voor de militaire (en politieke) bescherming die de EU garandeert.

De kosten zijn voornamelijk hoger voor Spanje dan voor Duitsland. Zo is de grotere concurrentie op de arbeidsmarkt nadelig voor de Spanjaarden. De financiële kosten die het lidmaatschap van de EU met zich meebrengt zijn hoger voor Spanje. De invloed van de Monetaire Unie op de Spaanse economie is nadelig, terwijl deze voor de Duitse economie positief is. Bovendien is de ervaren bedreiging van de Spaanse identiteit hoger dan van de Duitse identiteit. Duitsland lijkt voornamelijk negatieve gevolgen te ervaren met betrekking tot de internationale handel.

Er kan gesteld worden dat het lidmaatschap van de EU meer kosten oplevert voor Spanje dan voor Duitsland. De baten daarentegen zijn gelijk verdeeld. Hieruit wordt de volgende hypothese geformuleerd:

3) "Spanjaarden zijn eurosceptischer dan Duitsers, omdat de kosten van het EU-lidmaatschap hoger zijn voor Spanje dan voor Duitsland."

3. Methode

3.1 Data

Dit onderzoek is gebaseerd op de Eurobarometer. In opdracht van de Europese Commissie, wordt dit onderzoek sinds 1973 tweemaal per jaar uitgevoerd in alle EU-lidstaten. Zo ook in Duitsland en Spanje. De barometer heeft als doel de publieke opinie over de EU in kaart te brengen. De uitkomsten van de barometers worden door de Europese Commissie gebruikt bij de ontwikkeling en evaluatie van hun beleid. Het onderzoek behandelt een grote variëteit aan onderwerpen: dit loopt van de invloed van de EU tot de financiële situatie in gezin, land en EU. Voor dit onderzoek is Eurobarometer 77.3 uit mei 2012 gebruikt. In deze ronde kwamen de volgende onderwerpen aan bod: publieke opinie in de EU, de EU en de crisis, waarden van Europeanen, Europa 2020 en Europees burgerschap.

3.2 Populatie en steekproef

De onderzoekspopulatie bestaat uit inwoners van een land, met de leeftijd van 15 jaar en ouder. Het totaal aantal interviews in deze barometer bestaat uit 26.637 respondenten van een totale populatie van 406.834.359 (15-plussers) uit EU27 landen. In Spanje bestond de populatie uit 39.035.867 personen. De Duitse populatie bestond uit 64.545.601 personen.

Uit deze populatie is een getrapte steekproef getrokken. Voor Duitsland zijn er 1502 respondenten geïnterviewd en voor Spanje zijn dit 1006 interviews. Deze steekproef is getrokken aan de hand van een aantal voorwaarden. Allereerst moest iedere participant de nationale taal spreken, ongeacht zijn/haar afkomst. Binnen deze groep is vervolgens middels een gerandomiseerd onderzoeksdesign ad random een startadres gekozen. De adressen zijn gekozen op basis van een 'random route' procedure, waarbij iedere keer het N^e adres is uitgekozen. Als laatste werd binnen elk huishouden de persoon geselecteerd die het snelst jarig was. De interviews zijn face-to-face in de huizen van de respondenten gehouden, in de taal van het desbetreffende land.

Om over-representatie of onder-representatie te voorkomen, worden er verschillende wegingen toegekend aan de gevonden data. Ook bij de data van Eurobarometer 77.3 is dit het geval. De wegingen maken het mogelijk de resultaten van meerdere landen met elkaar te vergelijken. In dit onderzoek wordt slechts een vergelijking gemaakt tussen de Spaanse en Duitse steekproef met betrekking tot de mate van eurosceptis. Voor de afhankelijke variabelen die in dit onderzoek crossnationaal worden bekeken zijn de wegingen niet relevant. Echter, één weging mag kort

genoemd worden. De verzamelde gegevens voor Duitsland zijn van de Oost- Duitse en West- Duitse steekproeven. In de dataset van het Eurobarometer onderzoek wordt gebruik gemaakt van de variabele Duitsland als geheel. Hierbij heeft de weging die men heeft toegepast voor de variabele gezorgd voor een representatieve verhouding ten opzichte van Duitsland. Vanwege die reden wordt er in het huidige onderzoek ook gebruik gemaakt van de variabele Duitsland als geheel. Bovendien worden beide landen niet gehergroepeerd samen met andere EU landen, waardoor de desbetreffende wegingen niet van belang zijn voor dit onderzoek.

3.3 Operationalisering

Afhankelijke variabele

De afhankelijke variabele in dit onderzoek is **euroscopsis**. Dit wordt gemeten aan de hand van de vraag ‘Welk beeld roept de EU in het algemeen bij u op?’ De antwoorden zijn gecategoriseerd op schaal van 1 ‘zeer positief’ tot 5 ‘zeer negatief’. Categorie 6 is ‘geen idee’. Deze laatste categorie wordt niet als antwoordmogelijkheid gegeven. Slechts wanneer deze spontaan wordt genoemd zal dit worden genoteerd. Als beide landen samen worden genomen, wordt dit antwoord in 1,90% van de gevallen genoemd. Vanwege het kleine aandeel respondenten met deze waarde, is dit niet van invloed op de uitkomst. Het antwoord ‘geen idee’ kan dus als missing worden opgegeven.

Onafhankelijke variabelen

Allereerst zijn alle andere EU27 landen uit de dataset verwijderd, zodat Duitsland en Spanje overbleven. Nationaliteit is zodoende een dummyvariabele geworden. Wanneer men 1 scoort op **nationaliteit Spanje** (q1.5) scoort men automatisch 0 op Duitsland (q1.3). Dit geldt ook in omgekeerde richting. In het onderzoek hebben we Spanje als uitgangspunt genomen (zie tabel 4).

De verschillende deelvragen behandelen de (mogelijk) verklarende mechanismen in de verschillen tussen Duitsland en Spanje in de mate van euroscopsis. Allereerst meten we de mate van wantrouwen in instituties, met de variabele naam **wantrouwen overheid**. Dit wordt gedaan aan de hand van de vraag ‘Hoeveel vertrouwen heeft u in bepaalde instituties?’, met de antwoordmogelijkheden ‘eerder wel vertrouwen’, ‘eerder geen vertrouwen’, of ‘weet niet’. Er wordt gekeken naar de institutie ‘nationale overheid’. Dit wordt als dummy-variabele gecodeerd: de waarde 1 is “geen vertrouwen”, de waarde 0 is “wel vertrouwen” en ‘weet niet’ zijn de missende waarden.

Ervaren bedreiging van nationale identiteit vormt de tweede verklaring voor eurosceptis. Allereerst wordt er gekeken naar de mate waarin men zich verbonden voelt met het eigen land. Dit wordt onderzocht met de variabele **nationalisme**, die gemeten wordt aan de hand van de vraag ‘in welke mate bent u gehecht aan uw land?’ De antwoordcategorieën lopen van 1 ‘sterk gehecht’ tot 4 ‘helemaal niet gehecht’. De optie ‘5 weet niet’ wordt slechts genoteerd indien spontaan genoemd. Deze optie wordt dan ook als missend gedefinieerd. De opties 1 (erg gehecht) en 2 (redelijk gehecht) worden gecodeerd als 1 “*nationalistisch*”. De opties 3 (niet erg gehecht) en 4 (geheel niet gehecht) worden gecodeerd 0 “*niet nationalistisch*”.

Met de variabele **verlies identiteit** wordt gekeken of men zich bedreigd voelt in de nationale identiteit. Dit wordt gemeten aan de hand van de vraag ‘Wat betekent de Europese Unie voor u persoonlijk?’ Hierbij is een van de antwoordmogelijkheden ‘het verlies van onze culturele identiteit’. Wordt dit antwoord genoemd, dan krijgt de variabele de waarde 1 “*verlies*”. Zo niet, dan krijgt deze de waarde 0 “*behoud*”. De ontbrekende waarden, ‘weet niet’ of ‘anders’ zijn gecodeerd als missende waarden.

De derde verklaring voor eurosceptis wordt gegeven aan de hand van het utilitarisme. De eerste variabele **niet-veiliger EU** wordt gemeten aan de hand van de stelling ‘ik voel me veiliger omdat mijn land lid is van de EU’. De antwoordcategorieën bevatten de mogelijkheden 1 ‘helemaal mee eens’, 2 ‘eerder eens’, 3 ‘eerder oneens’ en 4 ‘helemaal mee oneens’. De categorie ‘weet niet’ is slechts genoteerd indien deze spontaan genoemd werd en zal worden meegenomen bij de missende waarden. De opties 3 (eerder oneens) en 4 (helemaal mee oneens) worden gecodeerd als 1 “*niet veiliger*”. De opties 1 (helemaal mee eens) en 2 (eerder eens) worden gecodeerd als 0 “*veiliger*”.

De variabele **economische welvaart** wordt gemeten aan de hand van de vraag ‘Wat betekent de Europese Unie voor u persoonlijk?’ Hierbij is een van de antwoordmogelijkheden ‘economische welvaart’. Wordt dit antwoord genoemd, krijgt de variabele de waarde 1 “*meer welvaart*”. Zo niet, dan krijgt deze de waarde 0 “*niet méér welvaart*”. Hieronder vallen ook de ontbrekende waarden, ‘weet niet’ of ‘iets anders’ antwoordmogelijkheden. Bij waarde 1 wordt hier, in tegenstelling tot de andere variabelen, verwacht dat men minder eurosceptisch is. Deze codering is een bewuste keuze. De vraag in de barometer is namelijk gesteld als ‘aanvink’ optie, waardoor het niet-aankruisen van deze variabele niet automatisch betekent dat de respondent expliciet minder welvaart ervaart door de EU. Bij het interpreteren van de resultaten zal rekening gehouden worden met de richting van het effect op de afhankelijke variabele.

De variabele **niet-effectiviteit EU** wordt gemeten aan de hand van de vraag ‘Sinds het begin van de economische crisis, zou u zeggen dat elk van de volgende spelers tot op heden effectief of niet effectief heeft gehandeld bij het bestrijden van de crisis?’ De EU is hierbij een sub-kop. De

antwoordmogelijkheden 1 (ja, zeer effectief) en 2 (ja, redelijk effectief) worden gecodeerd als 0 “*effectief*”. De antwoordmogelijkheden 3 (nee, niet erg effectief) en 4 (nee, helemaal niet effectief) worden gecodeerd als 1 “*niet effectief*”. Optie 5 (weet niet) wordt samengevoegd met de missende waarden. Wanneer men 1 scoort op deze variabele dan beoordeelt men het optreden van de EU als niet-effectief.

Controle variabelen

Bij het analyseren van een mogelijk verband tussen eurosceptis en de genoemde variabelen, wordt gecontroleerd op leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en de persoonlijke financiële situatie. **Leeftijd** is verdeeld in drie categorieën vanaf 15 jaar, namelijk 1 “15-34” 2 “35-54” 3 “55+”. Deze variabele is, in tegenstelling tot de overige onafhankelijke (controle) variabelen, geen dummy. De drie categorieën bevatten door deze codering een nagenoeg gelijk aantal respondenten.

De variabele *geslacht* is gecodeerd als dummyvariabele **man** in de waarden 1 “man” en 0 “vrouw”, andere waarden worden genoteerd als missend.

Het **opleidingsniveau** van de respondent wordt gemeten door de vraag hoe oud de respondent was toen hij/zij de schoolopleiding beëindigde. Dit is een open vraag en respondenten kunnen hierbij zelf een leeftijd noemen. De interne validiteit van deze vraag is laag, omdat een respondent meerdere jaren onderwijs kan hebben gevolgd zonder een opleiding af te ronden. Deze vraagstelling is echter gangbaar voor crossnationaal onderzoek, omdat ieder land een ander onderwijssysteem heeft en vergelijking op deze manier het beste mogelijk is. De opnieuw gecodeerde variabele bevat de categorieën 1 “geen voltijd opleiding” 2 “jonger dan 15 jaar” 3 “16-19 jaar” 4 “ouder dan 20 jaar” 5 “nog studerend”. Naarmate men hoger scoort op deze variabele zal naar waarschijnlijkheid het opleidingsniveau hoger zijn.

De persoonlijke financiële situatie in de afgelopen twaalf maanden, met de variabele naam **rondkomen**, wordt gemeten door de vraag of de respondent moeite had met het betalen van rekeningen. In de vragenlijst zit geen vraag over het inkomen. Echter, in de regel zullen mensen met een laag inkomen meer moeite hebben met rondkomen. De antwoordmogelijkheden 1 (in de meeste gevallen) en 2 (af en toe) worden gecodeerd als 1 “*moeite met rondkomen*”. De antwoordmogelijkheid 3 (bijna nooit/nooit) wordt gecodeerd als 0 “*geen moeite met rondkomen*”. Categorie 4 (antwoorden geweigerd) wordt gerekend als missende waarde. Opleidingsniveau wordt niet gevraagd in de vragenlijst en vandaar dat deze niet wordt meegenomen als controlevariabele. Vraag naar het huidige beroep van de respondent heeft dermate veel missende waarden dat het niet bruikbaar is als controlevariabele.

3.4 Validiteit en betrouwbaarheid

Met het gebruik van de Eurobarometer gaat een grote betrouwbaarheid gepaard. Door het grote aantal respondenten en de jaarlijkse herhaling van het onderzoek, levert de Eurobarometer namelijk een betrouwbare dataset op. Alle interviewers krijgen bovendien een uitgebreide instructie en samen met het gestructureerde interviewdesign wordt een eventuele interviewerbias beperkt.

De validiteit van het onderzoek wordt gewaarborgd door de onderzoeksmethode. De gekozen verklaringen en bijbehorende variabelen zijn wetenschappelijk onderbouwd. Daarbij is gecontroleerd of variabelen onderling samenhangen. Wanneer een correlatietest aantoont dat er een hoge samenhang tussen variabelen is, bestaat de kans dat de variabelen hetzelfde meten. In dit onderzoek is dit niet het geval.

Het gebruik van de Eurobarometer levert echter ook nadelen op. Zo is er weinig controle op de afname van het onderzoek. Daarnaast zijn de enquêtevragen geformuleerd vóór aanvang van dit onderzoek. De vragen sluiten zo goed mogelijk, maar niet geheel, aan op de verklaringen. Dit levert moeilijkheden op bij de operationalisering van de variabelen en kan eventuele onderzoeksresultaten beïnvloeden. Hiermee zal rekening worden gehouden in de discussie.

3.5 Beschrijvende statistieken

Tabel 2. Beschrijving steekproef Duitsland en Spanje totaal (N=2114)

Variabelen	Mean	Missing	Min	Max	Std.dev.
<i>Afhankelijke variabele</i>					
Eurosceptis	3.07	1,90%	1	5	0.93
<i>Onaf. variabele institutioneel wantrouwen</i>					
Wantrouwen overheid	71.53%	3.90%	0	1	0.45
<i>Onaf. variabelen identiteit</i>					
Nationalisme	89.78%	0.20%	0	1	0.30
Verlies identiteit	9.68%	9,70%	0	1	0.30
<i>Onaf. variabelen utilitarisme</i>					
Niet veiliger EU	45.60%	5,10%	0	1	0.50
Economische welvaart	12.01%	0,00%	0	1	0.33
Niet-effectiviteit EU	68.55%	6,80%	0	1	0.46

Tabel 2 laat een eerste beschrijving zien van de afhankelijke - en onafhankelijke variabelen. Hieruit kan worden opgemaakt dat men gemiddeld in Duitsland en Spanje samen 'neutraal, met een lichte neiging naar negatief' scoort op *euroscepsis*. Er is een hoge mate van *wantrouwen in de nationale overheid* en *nationalisme* in beide landen. Men is over het algemeen niet bang voor het *verlies van de nationale identiteit*. Echter, in de tabel is te zien dat bij de variabele *verlies identiteit* veel missende waarden zijn (9,70 procent). Men voelt zich niet uitgesproken *veiliger of onveiliger door lidmaatschap van de EU*, maar *economische welvaart* door de EU wordt weinig ervaren in beide landen. De EU wordt door een meerderheid gezien als *niet-effectief* in het optreden tegen de economische crisis. Bij deze variabele is er sprake van een relatief hoog percentage missende waarden (6,80 procent).

4. Resultaten

Tabel 3. ANOVA Statistieken Duitsland en Spanje in 2012

Variabelen	Duitsland (N=1311) (Mean)	Spanje (N=803) (Mean)	Mean difference	F - waarde
<i>Afhankelijke variabele</i>				
Eurosceptis	3.00	3.16	0.16	18.21*
<i>Onafhankelijke variabele</i>				
<i>institutioneel wantrouwen</i>				
Wantrouwen overheid	62.14%	85.48%	23,34	164.74*
<i>Onaf. variabelen identiteit</i>				
Nationalisme	92.21%	86.14%	6,07	24.14*
Verlies identiteit	12.21%	5.90%	6,31	27.58*
<i>Onaf. variabelen</i>				
<i>utilitarisme</i>				
Niet veiligheid EU	44.38%	47.57%	3,19	2.37
Economische welvaart	12.88%	10.70%	2,18	2.71
Niet-effectiviteit EU	64.13%	75.53%	11,40	33.84*

*= $p < 0.05$

Toetsende analyses

De Spaanse en Duitse respondenten zijn gescheiden om het verschil in de mate van eurosceptis aan te kunnen tonen. De verschillende waarden van de variabelen zijn zichtbaar gemaakt om de richting van de verbanden van de verschillende verklaringen te kunnen duiden. Met behulp van een ANOVA analyse is onderzocht of de gevonden verschillen significant zijn. Dit wordt uitgedrukt in de F-waarde, zoals is te zien in tabel 3. Deze waarden tonen of de gemiddelde score op de variabelen significant verschillen tussen de Spaanse en Duitse steekproef.

Allereerst is de afhankelijke variabele *eurosceptis* beschreven. De Duitse steekproef scoorde hier gemiddeld 3.00 tegenover 3.16 van de Spaanse steekproef. Het verschil tussen de landen is significant ($F=18,21$; $p < .001$) en dus zijn Spanjaarden sceptischer dan Duitsers. De uitkomst van de onafhankelijke variabele *wantrouwen in de overheid* is duidelijk hoger voor de respondenten uit Spanje dan Duitsland. Uit de data blijkt dat Spanjaarden opvallend meer wantrouwen in hun overheid hebben dan Duitsers ($F=164.71$; $p < 0.001$). Duitsers scoren significant hoger op zowel de

variabele *nationalisme* als op de variabele *verlies identiteit*. Over het algemeen voelen Duitsers zich dus meer verbonden met hun land dan Spanjaarden en zijn ze bang om hun nationale identiteit te verliezen. Uit de tabel blijkt ook dat Spanjaarden gemiddeld *niet méér veilig* voelen door de EU dan Duitsers, dit effect is echter niet significant. Duitsers ervaren meer *economische welvaart* door de EU dan Spanjaarden, maar dit verschil is niet significant waardoor er geen conclusies aan verbonden kunnen worden. Als laatste beoordelen Spanjaarden het optreden van de EU tegen de Europese crisis significant vaker als *niet-effectief* dan Duitsers ($F= 33,84$; $p<0.001$). Uit de ANOVA analyse komt naar voren dat Spanjaarden op de meeste variabelen hoger scoren dan Duitsers.

In tabel 4 staan de resultaten van de multi-pele regressie analyse, die is gedaan om de relatie tussen de afhankelijke variabele enerzijds, en de onafhankelijke variabelen anderzijds te onderzoeken. De analyse is gedaan op vijf modellen.

Allereerst is er in model 1 gekeken naar het verband tussen eurosceptis en nationaliteit. Uit de multi-pele regressie analyse blijkt dat er geen significant effect bestaat tussen deze variabelen, na toevoegen van de controlevariabelen. Dit betekent dat de hogere mate van eurosceptis in Spanje die aangetoond is door de ANOVA-analyse (tabel 3), niet wordt verklaard door de nationaliteit van de respondent. De controlevariabelen *rondkomen* en *opleidingsniveau* hebben daarentegen een significant effect op *eurosceptis*. Er is een negatief verband tussen *opleidingsniveau* en *eurosceptis* ($b=-.144$; $p<.001$). Dit betekent dat de mate van eurosceptis zal afnemen naarmate men hoger opgeleid is. Daarnaast heeft de moeite met *rondkomen* een positief effect op *eurosceptis*. Dit wil zeggen dat wanneer men sceptischer is naarmate men meer moeite ervaart met rondkomen. Wanneer de controlevariabele *opleidingsniveau* echter weggelaten wordt uit het model, dan wordt het effect van *nationaliteit* op *eurosceptis* significant en verklaart de Spaanse nationaliteit de hogere mate van eurosceptis.

Model 2 toetst **hypothese 1** "*Spanjaarden zijn eurosceptischer dan Duitsers, omdat Spanjaarden meer wantrouwen in politieke instituties hebben dan Duitsers.*" In dit model is wantrouwen in de nationale overheid opgenomen. De R^2 is .136. Dit betekent dat 13,6 procent van de variantie in eurosceptis wordt verklaard door wantrouwen in de overheid en de controlevariabelen. Het model laat een positief, significant effect zien van het wantrouwen in de nationale overheid op de mate van eurosceptis ($b=.692$; $SE=.042$; $p<.001$). Het positieve verband toont aan dat naarmate een respondent meer wantrouwen tegenover de nationale overheid heeft, de mate van eurosceptis van de respondent eveneens toeneemt. Het effect van nationaliteit op eurosceptis is niet significant, wat betekent dat het al dan niet Spaans zijn in dit model geen verklaring biedt voor de mate van eurosceptis ($b=-.046$; $SE=.039$; $p>.05$). Wanneer rekening gehouden wordt met wantrouwen in de

overheid verdwijnt nationaliteit als verklaring voor het verschil in de mate van eurosceptis. Spanjaarden hebben significant meer wantrouwen in de nationale overheid dan Duitsers, zo bleek al uit de ANOVA-analyse. De hogere mate van wantrouwen van Spanjaarden in de overheid verklaart de hogere mate van eurosceptis onder Spanjaarden. Dit betekent dat hypothese 1 bevestigd wordt en dat Spanjaarden eurosceptischer zijn dan Duitsers doordat zij meer wantrouwen in instituties hebben dan Duitsers.

Model 3 toetst **hypothese 2** “*Spanjaarden zijn eurosceptischer dan Duitsers, omdat Spanjaarden een grotere bedreiging van de nationale identiteit ervaren door EU-lidmaatschap dan Duitsers.*” In dit model zijn de mate van nationalisme en de ervaren bedreiging van de identiteit aan model 1 toegevoegd. De verklaarde variantie voor eurosceptis is 10,5 procent. Het model laat een significant, negatief verband zien tussen nationalisme en eurosceptis ($b=-.479$; $SE=.060$; $p<.001$). Het negatieve verband laat zien dat naarmate een respondent nationalistischer is, de mate van eurosceptis zal afnemen. Daarnaast laat het een significant, positief verband zien tussen de ervaren bedreiging van de identiteit en eurosceptis ($b=.644$; $SE=.061$; $p<.001$). Het positieve verband toont aan dat wanneer men zich bedreigd voelt in de nationale identiteit, men eurosceptischer zal zijn. Het effect van nationaliteit op eurosceptis is echter significant ($b=.092$; $SE=.038$; $p<.05$). Dit betekent dat het al dan niet Spaans zijn in dit model een verklaring biedt voor de mate van eurosceptis. Hiermee kan de hypothese niet bevestigd worden, omdat het ervaren van een bedreiging van de nationale identiteit het effect van nationaliteit niet opheft.

Tabel 4. Meerdere regressieanalyses eurosceptis (N=2114)

Variabelen	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Nationaliteit (Spanje)	.082*	.039	-.046	.039	.092*	.038	.052	.038	-.009	.038
Wantrouwen overheid			.674**	.042					.403**	.042
Nationalisme					-.479**	.060			-.170**	.060
Verliesidentiteit					.644**	.061			.485**	.059
Niet veiliger EU							.566**	.038	.453**	.038
Economische welvaart							-.359**	.055	-.298**	.054
Niet-effectiviteit EU							.343**	.040	.275**	.040
Leeftijd	-.038	.027	-.014	.026	-.029	.026	-.040	.025	-.023	.025
Geslacht (man)	-.020	.037	-.021	.036	-.025	.036	.005	.036	-.003	.035
Rondkomen	.195**	.041	.137**	.040	.171**	.040	.094*	.039	.066	.039
Opleidingsniveau	-.144**	.023	-.104**	.023	-.158**	.023	-.117**	.022	-.103**	.022
R ²	.038		.136		.105		.218		.273	

*=p < .05; **=p < .01 (tweezijdig)

Model 4 toetst **hypothese 3** “Spanjaarden zijn eurosceptischer dan Duitsers, omdat de kosten van het EU-lidmaatschap hoger zijn voor Spanje dan voor Duitsland.” In dit model zijn drie verklaringen meegenomen, namelijk de niet-ervaren veiligheid door het lidmaatschap van de EU, de bijdrage van lidmaatschap aan economische welvaart en het niet-effectief optreden van de EU tegen de economische crisis. De verklaarde variantie voor eurosceptis is 21,8 procent. Het model toont geen significant verband tussen nationaliteit en eurosceptis ($b=.052$; $SE=.038$; $p>.05$). Dit betekent dat het al dan niet Spaans zijn in dit model geen verklaring biedt voor de mate van eurosceptis. De variabelen die samen de utilitaristische verklaring vormen zijn echter wel significant. De niet-ervaren veiligheid door het lidmaatschap van de EU heeft een positief effect op eurosceptis ($b=.566$; $SE=.038$; $p<.01$). Wanneer men niet méér veiligheid ervaart door de EU zal men eurosceptischer zijn. Uit de ANOVA-analyse blijkt dat Spanjaarden gemiddeld vaker niet méér veiligheid door de EU ervaren dan Duitsers, maar dat dit verschil is niet significant is. Daardoor kan niet bevestigd worden of Spanjaarden eurosceptischer zijn door de niet-veiligheid EU. Het effect van economische welvaart op eurosceptis is negatief ($b=-.359$; $SE=.055$; $p<.01$). Wanneer men meer economische welvaart ervaart door lidmaatschap van de EU zal men minder sceptisch zijn. Duitsers ervaren volgens de ANOVA-analyse meer, maar niet significant meer economische welvaart door de EU dan Spanjaarden. Daardoor kan eveneens niet bevestigd worden of Spanjaarden eurosceptischer zijn dan Duitsers door het minder ervaren van economische welvaart. Als derde variabele toont het model een positief verband tussen het niet-effectief optreden van de EU en de mate van eurosceptis ($b=.343$; $SE=.040$; $p<.01$). Wanneer men het optreden van de EU als niet-effectief beschouwd zal men eurosceptischer zijn. Spanjaarden beschouwen het beleid van de EU vaker als niet-effectief dan Duitsers en dit verschil is significant, zo blijkt uit de ANOVA-analyse. Hiermee kan bevestigd worden dat Spanjaarden eurosceptischer zijn dan Duitsers doordat zij het EU-beleid vaker niet-effectief vinden. Het utilitarisme wordt gevormd door de variabelen tezamen. Deze verklaring heft het effect van nationaliteit op eurosceptis op, waardoor het utilitarisme verklaart waarom Spanjaarden eurosceptischer zijn dan Duitsers.

Model 5 toetst ten slotte het effect van de drie verklaringen samen op eurosceptis. De verklaarde variantie voor eurosceptis is 27,3 procent. Uit de analyse blijkt het effect van nationaliteit op eurosceptis niet significant te zijn ($b=-.009$; $SE=.038$; $p>.01$). De drie theoretische verklaringen zijn van significant effect op de mate van eurosceptis. De hogere mate van eurosceptis wordt verklaard door de mate van wantrouwen in de nationale overheid ($b=.403$; $SE=.042$; $p<.01$), de angst voor het verlies van de nationale identiteit ($b=.485$; $SE=.059$; $p<.01$), het niet-veiliger voelen door de EU ($b=.453$; $SE=.038$; $p<.01$) en het niet-effectief beoordelen van de EU ($b=.275$; $SE=.040$; $p<.01$). Wanneer men méér economische welvaart ervaart, zal men minder sceptisch zijn ($b=-.298$; $SE=.054$;

$p < .01$). Aangezien Duitsers meer economische welvaart ervaren dan Spanjaarden, zijn Spanjaarden eurosceptischer dan Duitsers. Een hogere mate van nationalisme zorgt voor een afname van eurosceptis (b=-.170; SE=.060; $p < .01$). Aangezien Duitsers nationalistischer zijn dan Spanjaarden (ANOVA) en er een negatief verband tussen nationalisme en eurosceptis is, zijn Duitsers minder eurosceptisch dan Spanjaarden vanwege hun meer nationalistisch zijn.

5. Conclusie

Inwoners van Europa worden steeds sceptischer. Dit is onder andere te zien in de uitslagen van de Europese parlementsverkiezingen van dit jaar, waarbij anti-EU partijen grote winst behaalden (NOS, 2014). De toenemende afwijzing van de Europese integratie vormt een probleem voor de legitimiteit van de EU (Weber, 1922; Lubbers & Scheepers). Hoewel er een algemene trend van toenemende scepsis te zien is in het afgelopen decennium, verschilt de sterkte van deze trend tussen lidstaten (Taggart, 1998; Scheepers en Lubbers, 2010). Voor de aanwezigheid van euroscepsis onder inwoners van de lidstaten bestaan verschillende verklaringen. De verklaringen zijn tevens context-afhankelijk. De huidige economische crisis welke sinds 2008 in Europa van invloed is, vormt voor dit onderzoek de context. Tot op heden is er in onderzoek weinig tot geen rekening gehouden met de gevolgen van de crisis op de mate van euroscepsis. Er is een antwoord gezocht op de vraag of de mate van euroscepsis verschilt in landen die in meer of minder getroffen zijn door de crisis. De landen Duitsland en Spanje zijn representatief voor deze onderzoeksvraag vanwege de verschillende invloed van de economische crisis op de nationale economie. Binnen de lidstaten van de EU behoort Spanje tot een van de meest getroffen landen door de crisis, terwijl Duitsland de minste economische achteruitgang ondervond en dus het meest welvarend is gebleven (Boyer et al., 2012; Carballo-Cruz, 2011). Dit resulteert in de onderzoeksvraag, die is getoetst door de uitkomsten van Eurobarometer 77.3 (2012) in de twee landen met elkaar te vergelijken:

‘Verschilt de mate van euroscepsis tussen Duitsers en Spanjaarden en hoe kan dit eventuele verschil verklaard worden in het licht van de economische crisis?’

Het eerste gedeelte van de hoofdvraag, of er een verschil is in euroscepsis tussen Duitsers en Spanjaarden, is statistisch getoetst. Het blijkt dat Spanjaarden sceptischer zijn ten opzichte van de EU dan Duitsers.

Het tweede deel van de hoofdvraag wordt theoretisch uitgewerkt aan de hand van de drie oorzaken die door McLaren (2007) worden gegeven voor euroscepsis. De geldigheid van de genoemde oorzaken blijkt gerelateerd aan de economische crisis, zoals per verklaring kort zal worden benoemd. Allereerst wordt er gekeken naar de invloed van de mate van wantrouwen in de politiek. Naarmate de inwoners van een land wantrouwender zijn tegenover de nationale politiek, zullen zij sceptischer zijn over Europese integratie en dus eurosceptischer zijn (Anderson, 1988). Verwacht werd dat Spanjaarden eurosceptischer zijn dan Duitsers, als gevolg van het groeiende wantrouwen richting de (Spaanse) landelijke politiek. Er wordt immers getwijfeld aan de effectiviteit van de Spaanse overheid bij de aanpak van de economische gevolgen van de crisis. De Duitse regering wordt wel als effectief beoordeeld bij de beleidsvoering omtrent de crisis, waardoor

Duitsers minder wantrouwen hebben in de landelijke politiek. Uit dit onderzoek blijkt dat een hogere mate van wantrouwen in politieke instituties leidt tot meer wantrouwen in Europese integratie en dus meer eurosceptis (hypothese 1). Spanjaarden hebben meer wantrouwen in de nationale overheid dan Duitsers, deels door de negatieve gevolgen van de economische crisis. Dit wantrouwen verklaart mede waarom Spanjaarden eurosceptischer zijn dan Duitsers.

Daarnaast is gekeken naar de ervaren bedreiging van nationale identiteit. Een sterk gevoel van nationalisme in een land kan zorgen voor een grotere aversie tegen de Europese Unie en dus zorgen voor meer eurosceptis (McLaren, 2004; 2007). Verwacht werd dat Spanjaarden door Europese integratie een grotere bedreiging van identiteit ervaren dan Duitsers en daarom eurosceptischer zijn. De grotere bedreiging zou versterkt worden door de afnemende soevereiniteit van het land, aangezien Europese steun zorgt voor meer afhankelijkheid van de EU. De Spaanse economie is door de crisis in sterkere mate afhankelijk van Europees ingrijpen dan Duitsland, waardoor Spaanse soevereiniteit afgenomen is. Uit het onderzoek blijkt echter dat het ervaren van een bedreiging van nationale identiteit geen verklaring biedt voor het feit dat Spanjaarden eurosceptischer zijn dan Duitsers (hypothese 2).

Als laatste is gekeken naar de invloed van het utilitarisme op de mate van eurosceptis, waarbij het gaat om nut optimalisatie. Wanneer men meer kosten dan baten ervaart door het lidmaatschap van de EU, zal men eurosceptischer zijn (Hooghe & Marks, 2005). Verwacht werd dat de (ervaren) kosten voor het lidmaatschap van de EU hoger zijn voor Spanje dan voor Duitsland, en Spanjaarden daarom eurosceptischer zullen zijn dan Duitsers. Spanjaarden beschikken namelijk over minder sociaal kapitaal en de Spaanse arbeidsmarkt is zwakker dan die van Duitsland als gevolg van de economische crisis, waardoor Europese integratie nadelige effecten kan hebben voor de nationale economie. De enorme toename van werkloosheid in Spanje als gevolg van de crisis heeft deze nadelen versterkt. Echter, EU-lidmaatschap leidt tot modernisering van de politiek en economie, levert bescherming en economische steun. Uit het onderzoek blijkt dat Spanjaarden minder nut ervaren van EU-lidmaatschap (hypothese 3). Het ervaren van nut door EU-lidmaatschap blijkt dus een verklaring te bieden voor de hogere mate van eurosceptis van Spanjaarden ten opzichte van Duitsers.

Met behulp van bovenstaande uitkomsten kan de hoofdvraag '*Verschild de mate van eurosceptis in Duitsers en Spanjaarden en hoe kan dit eventuele verschil verklaard worden in het licht van de economische crisis?*' beantwoord worden.

Uit dit onderzoek blijkt dat de mate van eurosceptis tussen Duitsers en Spanjaarden verschilt; Spanjaarden zijn sceptischer tegenover Europese integratie dan Duitsers. Dit verschil kan verklaard

worden doordat Spanjaarden meer wantrouwen hebben in hun nationale overheid dan Duitsers. Bovendien ervaren Spanjaarden minder voordeel van EU-lidmaatschap dan Duitsers.

Alle verklaringen van McLaren (2007) blijken gegronde mechanismen te zijn voor het bestaan van euroscepsis. Deze mechanismen vormen echter niet allemaal een verklaring voor een verschil in de mate van euroscepsis tussen beide landen. Slechts wantrouwen in politieke instituties en het ervaren van weinig nut van EU-lidmaatschap verklaren de hogere mate van euroscepsis onder Spanjaarden. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de economische crisis, als context, van invloed is op de verklarende mechanismen voor euroscepsis. De verwachting was dat de contextuele invloed sterker was voor Spanje dan voor Duitsland, gezien de grotere negatieve gevolgen van de crisis op de Spaanse economie. Inwoners van een land dat veel nadelige gevolgen ervaart van de economische crisis zullen kritischer zijn tegenover de nationale overheid. De zeer hoge werkloosheid en de toenemende begrotingstekorten in Spanje ten opzichte van het begin van de crisis laten dan ook zien dat Spanjaarden aanzienlijk meer economisch nadeel ondervonden door toedoen van de crisis dan Duitsers. De hogere mate van wantrouwen in de Spaanse regering is hiervan een gevolg. De onvrede gaat verder, namelijk de ervaren kosten van EU-lidmaatschap zijn hoger voor Spanje dan voor Duitsland. Deels zal dit een subjectieve observatie zijn, maar objectief bekeken blijkt de economische EU-integratie tijdens de crisis nadelig te zijn geweest voor de Spaanse economie en juist positief voor de Duitse economie.

6. Discussie

Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dat Spanjaarden meer wantrouwen hebben in hun overheid dan Duitsers. Dit resultaat komt overeen met de uitkomsten van het onderzoek van Haas (2013), waarin ook naar voren komt dat er in Spanje veel onrust en wantrouwen heerst richting de nationale politiek. Een mogelijke verklaring voor het gevonden verschil is dat er in Spanje opvallend meer laagopgeleiden zijn dan in Duitsland (zie context) (Inglehart, 1970; Janssen, 1991). Volgens de theorieën van Inglehart (1970) en Janssen (1991) heeft dit een verband met meer wantrouwen richting de nationale politiek. Mensen met een laag opleidingsniveau beschikken volgens hen over minder politieke kennis. Weinig politieke kennis kan leiden tot (meer) wantrouwen in de nationale politiek. Wantrouwen in politieke instituties heeft dan ook betrekking op de Europese politiek (Janssen, 1991). Het grote aantal laagopgeleide Spanjaarden kan dus een verklaring bieden voor de hogere mate van wantrouwen in de nationale overheid in Spanje. Mensen met een hoger opleidingsniveau zullen minder wantrouwend zijn richting de nationale overheid, waardoor Duitsers minder wantrouwend zijn. In dit onderzoek is gecontroleerd op opleidingsniveau en er blijkt een significant, negatief effect van opleidingsniveau op eurosceptis. Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe minder eurosceptisch een respondent is. Dit ondersteunt de theorie van Inglehart (1970) en Janssen (1991). Echter, de theoretische onderbouwing van McLaren is paradoxaal als het gaat om de invloed van opleidingsniveau op het wantrouwen in instituties. Enerzijds zou een hoger opleidingsniveau zorgen voor meer cognitieve mobiliteit en minder eurosceptis. Anderzijds zou de algemene trend van toename in opleidingsniveau ertoe leiden dat burgers kritischer worden tegenover traditionele systemen zoals politieke partijen. Deze mechanismen bestaan volgens McLaren naast elkaar, maar in dat geval zou opleiding, ongeacht het niveau, altijd zorgen voor eurosceptis.

Een andere mogelijke verklaring voor het verschil in wantrouwen tussen Duitsers en Spanjaarden is de politieke situatie. Spanje heeft in de jaren '70 van de twintigste eeuw veel politieke onrust gekend. Voor die tijd, vanaf 1939, kende de Spaanse bevolking een autoritair regime onder leiding van Franco (Mamadouh & Wusten, 2011). Echter, na de val van dit bewind verdween de onrust niet geheel in Spanje (Medrano, 2003). De onrust en het wantrouwen naar de overheid als gevolg hiervan heeft een dermate groot aandeel in het collectief geheugen, dat dit van blijvende aard kan zijn. Duitsland kent eveneens een sterke invloed van de nationale geschiedenis op het collectief geheugen. De Tweede Wereldoorlog is van grote invloed geweest op zowel de politieke als economische situatie in het land. Echter, Duitsland is snel hersteld van deze oorlog (Melching, 2005). Het snelle herstel heeft bijgedragen aan een groeiend vertrouwen richting de nationale regering. De onrust die Duitsland heeft gekend is zodoende minder van blijvende aard dan in Spanje. Dit kan een

verklaring zijn voor het verschil in wantrouwen tegenover politieke instituties tussen Duitsers en Spanjaarden.

Een opvallend resultaat is het negatieve verband tussen nationalisme en de mate van eurosceptis. Hoe nationalistischer een inwoner van een land is, des te minder sceptisch deze persoon is tegenover de EU. Deze uitkomst is opmerkelijk en tegen de verwachting in. Verwacht werd dat een hoge verbondenheid met de eigen groep (het thuisland) in veel gevallen leidt tot uitsluiting, om zo bedreiging van de groepsidentiteit te voorkomen (Tajfel & Turner, 1979). Daarnaast is een positief verband tussen het mogelijke verlies van de nationale identiteit en eurosceptis. Dit onderzoek richtte zich niet op een interactie effect tussen nationalisme en bedreiging van identiteit, omdat dit geen ondersteuning bood voor de onderzoeksvraag en daarmee niet aansloot bij het doel van dit onderzoek. Vervolgonderzoek zou echter naar een interactie effect tussen beide variabelen kunnen kijken. Mensen die nationalistischer zijn, ervaren meer bedreiging van de nationale identiteit. Maar nationalisme leidt niet tot meer eurosceptis. Een mogelijke verklaring voor het onverwachte, negatieve verband van nationalisme op eurosceptis kan zijn dat er onderscheid gemaakt wordt in realistische en onrealistische bedreiging door EU-lidmaatschap (Stephen & Stephan, 2000). Immers, de EU heeft geen expliciete aanval gedaan op de nationale cultuur en taal (McLaren, 2007). Zo kan een respondent wel een onrealistische bedreiging ervaren, maar dit niet koppelen aan een realistische bedreiging door EU-lidmaatschap. Verder onderzoek zal dit moeten onderbouwen en verdiepen, om zo de richting van het effect van nationalisme op eurosceptis te verklaren. Duidelijk wordt wel door dit onderzoek dat het eerder aangetoonde verband niet altijd op gaat en mogelijk wordt dit beïnvloed door de (contextuele) crisis. Wellicht leidt meer vaderlandsliefde ook tot het besef dat het land afhankelijk is van Europese steun zodat het land een betere toekomst tegemoet gaat. Dit besef kan versterkt zijn door de economische achteruitgang.

Utilitarisme blijkt in dit onderzoek wel een verklaring te bieden voor het verschil in eurosceptis tussen Duitsers en Spanjaarden. Van de variabelen die tot deze verklaring behoren, verschilt slechts de beoordeling over het al dan niet effectief optreden van de EU significant tussen beide landen. Spanjaarden hebben vaker aangegeven dat de EU niet effectief heeft gehandeld bij het bestrijden van de crisis dan Duitsers. De Spaanse economie heeft zwaar geleden onder de economische crisis. Spanjaarden lijken minder nut in te zien van de EU doordat de EU niet effectief heeft gehandeld bij het bestrijden van de crisis in het land. Sterker nog, het lijkt de situatie te hebben verslechterd. De economische crisis blijkt dus, als context in het huidige onderzoek, een verklaring te kunnen bieden voor de verschillen in meningen omtrent de effectiviteit van Europees beleid.

Hoewel uit bovenstaande conclusies naar voren komt dat de economische crisis van invloed kan zijn op de eerder gegeven verklaringen voor eurosceptis, kan niet met zekerheid worden aangetoond welke richting dit effect opwerkt. Ook is het de vraag waarom in deze context bedreiging

van nationale identiteit niet van invloed is. Het is mogelijk dat het belang van het wantrouwen in de overheid en het profijt van EU-lidmaatschap worden versterkt door de crisis, en dat de bedreiging van identiteit afneemt. Dit zal verder onderzoek echter expliciet moeten aantonen, door middel van longitudinaal onderzoek. Hiervoor zouden de gegevens van de Eurobarometer over meerdere jaren bestudeerd kunnen worden.

Beperkingen onderzoek en aanbevelingen vervolgonderzoek

Naast een hoge betrouwbaarheid en groot aantal respondenten, bracht deze barometer enkele beperkingen met zich mee. Het effect van wantrouwen in de nationale overheid op het al dan niet ondersteunen van Europese integratie blijkt nog sterker voor mensen met een lager opleidingsniveau, doordat zij minder cognitief mobiel zullen zijn. Er is in dit onderzoek gecontroleerd op de invloed van opleidingsniveau van respondenten op de mate van eurosceptis, maar dit vormde geen variabele in de desbetreffende verklaring. De reden hiervoor is dat de vragenlijst slechts één vraag over het opleidingsniveau bevat, namelijk hoe oud de respondent was toen hij/zij de schoolopleiding beëindigde. De interne validiteit van deze vraag is laag. Een respondent kan namelijk meer jaren onderwijs hebben gevolgd dan een andere respondent, en toch een lager afgeronde opleiding hebben. Het is begrijpelijk dat er voor deze vraag is gekozen, omdat elk land een ander onderwijssysteem heeft en een vergelijking anders geheel onmogelijk is. Het draagt echter niet bij aan een valide analyse. Het daadwerkelijke onderwijsniveau wordt door deze vraag immers nog niet duidelijk.

Daarnaast blijkt er een tegenstrijdig effect van nationalisme en bedreiging van de nationale identiteit te bestaan. Meer nationalisme leidt niet tot meer eurosceptis en dit gaat in tegen de verwachtingen vanuit de theorie. Vervolgonderzoek zou, zoals eerder genoemd, een interactie effect kunnen onderzoeken tussen beide variabelen. Wellicht bestaat er een mediërend of modererend effect op eurosceptis.

De verklaring van het wantrouwen in politieke instituties is een breed begrip. Voor dit onderzoek kon slechts een selectie gebruikt worden van de variabelen. Enkel het indirecte effect van wantrouwen in nationale politiek op eurosceptis is gemeten. In tegenstelling tot eerder onderzoek speelt volgens McLaren namelijk ook een verband tussen wantrouwen in EU-instituties op eurosceptis mee (Anderson, 1998). Het toenemende aandeel van EU-instituties in de politieke besluitvorming geen nieuwe input voor dit mechanisme. Verder onderzoek zou moeten kijken hoe de relatie tussen wantrouwen in EU-instituties en EU-integratie eruit ziet.

Een andere beperking is de gebondenheid aan de enquêtevragen uit de Eurobarometer 77.3 (2012). De operationalisering van de variabelen komt niet geheel overeen met die van McLaren

(2007). Het utilitarisme is in dit onderzoek aan de hand van meerdere variabelen gemeten, terwijl McLaren gebruik maakte van één enkele vraag namelijk of de EU persoonlijk voordelen heeft opgeleverd. De verschillen in uitkomsten tussen het onderzoek van McLaren en dit onderzoek kunnen mogelijk verklaard worden door een verschil in operationalisering. Echter, de overige variabelen komen grotendeels overeen met de operationalisering zoals gebruikt door McLaren. Bovendien beïnvloedt de beperkte beschikbaarheid van enquêtevragen de codering van de variabelen. De variabele 'niet-veiligheid EU' en 'niet-effectiviteit EU' konden niet op dezelfde manier gecodeerd worden als de overige variabelen. Een andere vraagstelling in de enquête zou het coderen vergemakkelijken. Een directe vraag naar 'ineffectiviteit' of een aparte vraag voor de ervaren veiligheid zou het eenduidiger zijn.

Een laatste beperking is dat in de landenvergelijking alleen naar Duitsland en Spanje gekeken is. Hoewel het grote aantal respondenten zorgt voor een grote betrouwbaarheid, kan er weinig gezegd worden over de externe validiteit van de resultaten, en dus in hoeverre de uitkomsten te generaliseren zijn. Vervolgonderzoek zou moeten aantonen of de crisis in ieder economisch zwaar getroffen land hetzelfde effect heeft op de verklaringen van eurosceptis.

Buiten de kaders van dit onderzoek om zou het theoretisch interessant zijn om te kijken naar de invloed van de media op eurosceptis. Is het beeld dat de media neerzetten over politieke kwesties van invloed op een meer eurosceptische houding? Is dit een mediërend effect, via cognitieve mobilisatie en opleidingsniveau? Zijn lager opgeleiden gevoeliger voor mediaboodschappen? Wanneer dit het geval is, zal de media een grotere invloed hebben op Spanjaarden dan Duitsers. Als er al vóór aanvang van de Europese economische crisis veel negatieve media aandacht was voor economische en politieke kwesties in Spanje – door de eigen economische neergang – zou dit een extra verklaring bieden voor de hogere mate van eurosceptis onder de Spanjaarden.

Beleidimplicaties

De uitkomsten van dit onderzoek hebben implicaties voor beleid. Het blijkt immers dat onvoldoende kennis over het politieke proces uiteindelijk via wantrouwen in de nationale overheid kan leiden tot (meer) eurosceptis. De verwachting is dat wanneer burgers meer kennis krijgen over het politieke proces, eurosceptis zal afnemen. Immers, wanneer men politieke processen beter begrijpt, zou dit kunnen zorgen voor meer vertrouwen in politieke instituties. Dit kan allereerst bewerkstelligd worden door meer transparantie vanuit de nationale overheid. Wanneer de regering transparanter is over de politieke processen en de besluitvorming, zal de bevolking meer kennis krijgen over de politiek. Dit kan het wantrouwen in de nationale overheid laten afnemen. Ook zou op alle schoolniveaus meer onderwijs gegeven kunnen worden over de politiek. Dit voorkomt dat alleen mensen met een hoger opleidingsniveau politieke kennis hebben. Een grotere transparantie op zich zou namelijk niet leiden tot meer kennis over politiek, aangezien de cognitieve mobiliteit niet verbetert. Daarnaast zou ook de EU als instituut meer informatie kunnen verschaffen wat betreft de besluitvorming. Wanneer burgers meer inzicht krijgen in hoe de EU bijvoorbeeld tracht de economische crisis te bestrijden, krijgt men niet alleen meer kennis over de EU, maar weet men ook meer over de beweegredenen van dit politieke orgaan. Het nut van de EU wordt hierdoor duidelijker, wat op termijn zou kunnen leiden tot minder sceptis.

Zoals aan het begin van dit onderzoek werd benadrukt, is het van groot belang dat burgers het politieke bestel steunen. Het algemene uitgangspunt is dat de EU in haar huidige vorm wenselijk is en niet deze vorm maar de reactie hierop moet worden veranderd. Gezien de algemene trend van toenemende eurosceptis is het noodzakelijk dat niet alleen de wetenschap zich verder gaat verdiepen naar de onderliggende oorzaken, maar dat Europese en nationale overheden deze kennis ook toepassen in hun beleidsvoering. Zodat Europa de toekomst heeft waarin burgers zich verbonden voelen met de EU, vertrouwen hebben en achter de invulling van dit instituut kunnen staan.

7. Referenties

- Anderson, C.J. (1998). *When in Doubt, Use Proxies: Attitudes Toward Domestic Politics and Support for European Integration*, *Comparative Political Studies* 31 (5):569-601.
- Baldwin, R. E., Francois, J. F., & Portes, R. (1997). The costs and benefits of eastern enlargement: the impact on the EU and central Europe. *Economic policy*, 12(24), 125-176.
- Billiet, J., & Waegel, H. (2003) *Een samenleving onderzocht: methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. De Boeck, RUG.
- Brenke, K., Rinne, U., & Zimmermann, K. F. (2011). *Short-Time Work: The German Answer to the Great Recession*, IZA Discussion Paper 5780. Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn.
- Brinegar, A. P., & Jolly, S. K. (2005). Location, Location, Location National Contextual Factors and Public Support for European Integration. *European Union Politics*, 6(2), 155-180.
- Broyer, C., Petersen, A. K., & Schneider, R. (2012). Impact of the euro crisis on the German economy. *MACROECONOMICS*.
- Carballo-Cruz, F. (2011). Causes and consequences of the Spanish economic crisis: Why the recovery is taken so long? *Panoeconomicus*, 58(3).
- Carey, S. (2002). *Undivided Loyalties: Is National Identity an Obstacle to European Integration?* *European Union Politics* 3, 4, 387-413.
- CDU (2014). Europawahahl am 25. Mai 2014. Geraadpleegd op 7 april, 2014, via <http://www.cdu.de/europa2014>
- De Grauwe, P. (2011). The governance of a fragile Eurozone. CEPS Working Document No. 346, May 2011.
- Dekker, P., Schnabel, P., Capel, C., van Dun, L., & Vinken, H. (2002). *Leeft Europa Wel? Een verkenning van de Europese Unie in de Publieke Opinie en Het Onderwijs*. The Hague: SCP.
- Dougan, M. (2008). The Treaty of Lisbon 2007: Winning minds, not hearts. *Common market law review*, 45(3), 617.
- Duitsland Instituut Amsterdam (z.d.) Politiek en staatsinrichting. Geraadpleegd op 2 april 2014, van <http://www.duitslandweb.nl/naslagwerk/Politiek+en+Staatsinrichting>
- Duitsland Instituut Amsterdam (2012). Financiële en economische crisis in Duitsland. Naslagwerk, hoofdstuk 11, van <http://www.duitslandweb.nl/binaries/content/assets/duitslandweb/naslagwerk/economie/hofdstuk-11-financiele-en-economische-crisis-in-duitsland-pdf-naslagwerk-economie.pdf>
- Duitsland Instituut Amsterdam (2014) De verschillen tussen Oost- en West- Duitsland. Geraadpleegd op 4 juni 2014,

- <http://www.duitslandweb.nl/naslagwerk/Geografie/Toerisme/De+verschillen+tussen+Oost+en+West+Duitsland.html>
- Eichenberg, R.C., & Dalton, R.J. (1993). *Europeans and the European Community: the Dynamics of Public Support for European Integration*, *International Organization* 47 (4): 507-34.
- Europa.eu (2014). *The history of the European Union*. Geraadpleegd op 18 april 2014, van http://europa.eu/about-eu/eu-history/index_en.htm
- Europa-Nu (2014). *Begrotingstekort Spanje*. Geraadpleegd op 6 april 2014, van http://www.europa-nu.nl/id/virk9y3gmtj/begrotingstekort_spanje.
- Europa-Nu (2014). *EU wint nobelvredeprijs*. Geraadpleegd op 5 mei 2014, van http://www.europa-nu.nl/id/vj3oehcx7em3/eu_wint_nobelvredeprijs.
- Eurostat (2014). *Statistics*. Geraadpleegd op 31 maart 2014, van <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics>.
- Fernández-Albertos, J., Kuo, A., & Balcells, L. (2013). Economic Crisis, Globalization, and Partisan Bias: Evidence from Spain. *International Studies Quarterly*, 57(4), 804-816.
- Gabel, M.J. (1998). *Public support for European integration: An empirical test of five theories*. *Journal of Politics* 60 (2): 333-54.
- Geleijnse, C. A., & Ouden, W. D. (2012). Verordening (EG) nr. 2988/95 inzake de bescherming van de financiële belangen van de EU. *Administratiefrechtelijke Beslissingen*, 28.
- Haas, B. (2013). *Weinig vertrouwen in Spaanse politiek*. Geraadpleegd op 7 april 2014, van <http://meermadrid.wordpress.com/2013/05/15/weinig-vertrouwen-in-spaanse-politiek/>
- Hankel, A. (2012). Geen vertrouwen Spaanse bevolking in premier. Geraadpleegd op 5 mei 2014, van <http://www.elsevier.nl/Buitenland/nieuws/2012/10/Geen-vertrouwen-Spaanse-bevolking-in-premier-ELSEVIER351429W/>.
- Heywood, P. M. (2007). Corruption in Contemporary Spain. *PS: Political Science & Politics*, 40(04), 695-699.
- Holman, O. (2012). Europa bepaalde uitkomst Spaanse verkiezingen en het bepaalt het Spaans beleid erna. *Internationale spectator*, 66 (1).
- Hooghe, L., & Marks, G. (2004). Does identity or economic rationality drive public opinion on European integration? *Political Science and Politics*, 37(03), 415-420.
- Hooghe, L., Marks, G. (2005) Calculation, Community and Cues: Public Opinion on European Integration. *European Union Politics* 6 (4), 419-443.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization. Cultural, economic and political change in 43 countries*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (2000). Globalization and postmodern values. *Washington Quarterly*, 23(1), 215-228.

- Janssen, J. I. (1991). Postmaterialism, cognitive mobilization and public support for European integration. *British Journal of Political Science*, 21(4), 443-468.
- Lubbers, M. & Scheepers, P. (2005). Political versus instrumental euro-scepticism: Mapping scepticism in European countries and regions. *European Union Politics* 6(1), 223–242.
- Mamadouh, V., & van der Wusten, H. (2011). Spanje 25 jaar met Europa: jubileum in zwaar weer. *Geografie*, 20(6), 10-13.
- McLaren, L. M. (2004). Opposition to European integration and fear of loss of national identity: Debunking a basic assumption regarding hostility to the integration project. *European Journal of Political Research*, 43(6), 895-912.
- McLaren, L. (2007). Explaining mass-level Euroscepticism: Identity, interests, and institutional distrust. *Acta Politica* 42(2), 233-251
- Medrano, J. D. (2003). *Framing Europe: Attitudes to European Integration in Germany, Spain, and the United Kingdom*. Princeton University Press.
- Melching, W. (2005). *De wederopbouw van Duitsland na de Tweede Wereldoorlog*. Geraadpleegd op 17 april 2014, van <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/6718/de-wederopbouw-van-duitsland-na-de-tweede-wereldoorlog.html>
- Moravcsik, A. (2012). Europe after the crisis: how to sustain a common currency. *Foreign Aff.*, 91, 69.
- NOS. (2014). *Grote winst voor antieuropese partijen*. <http://nos.nl/video/652941-grote-winst-voor-antieuropese-partijen.html>. Geraadpleegd op 30 mei 2014.
- Parlementair Documentair Centrum, 2014. *Europeseverkiezingen.com en PDC. Europa-nu* http://www.europa-nu.nl/id/vhrtcvhOwnip/economische_crisis#p1
- Powell, C., & Steinberg, F. (2012). The Pain in Spain: Light at the End of the Tunnel? *The International Spectator*, 47(4), 57-63.
- Rinne, U., & Zimmermann, K. F. (2012). Another economic miracle? The German labor market and the Great Recession. *IZA Journal of Labor Policy*, 1(1), 1-21.
- Rodrik, D. (1997). *What drives public employment?* National bureau of economic research.
- Sanchez-Cuenca, Ignacio, 2000. The political basis of support for European Integration. *European Union politics* 1 (2): 147-171.
- Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. *Reducing prejudice and discrimination*, 23-45.
- Taggart, P. (1998). A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems. *European Journal of Political Research*, 33(3), 363-388.

- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. *The social psychology of intergroup relations* (33), 47.
- Ultee, W. C., Arts, W. A., & Flap, H. D. (2003). *Sociologie: vragen, uitspraken, bevindingen*. Nijhoff.
- Van de Meersche, P. (1990). *Van Jalta tot Malta: politieke geschiedenis van Europa*. Utrecht: Het Spectrum.
- Vernon, R. (1966). International investment and international trade in the product cycle.
- Visser, M. (2012). *De eurocrisis*. Business Contact.
- Weber, M. (1922). *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr.